

Opinnäytetyö (AMK)

Sosiaalialan koulutusohjelma

Lapsi-, nuoriso- ja perhetyön suuntautumisvaihtoehto

2012

Sari Yli-Antola

HEI, ME TAITEILLAAN KESÄKERHOSSA

– Taideidea-vihko lastenohjaajan työvälineeksi

TURUN AMMATTIKORKEAKOULU
TURKU UNIVERSITY OF APPLIED SCIENCES

OPINNÄYTETYÖ (AMK) | TIIVISTELMÄ

TURUN AMMATTIKORKEAKOULU

Sosiaalialan koulutusohjelma | Lapsi-, nuoriso-, ja perhetyö

2012 | 59 + 27

Ohjaaja: Laura Närvi

Sari Yli-Antola

HEI, ME TAITEILLAAN KESÄKERHOSSA – TAIDEIDEA-VIHKO LASTENOHJAAJAN TYÖVÄLINEEKSI

Kehittämistyön tavoitteena oli saada lastenohjaajat innostumaan enemmän erilaisten taidelähtöisten menetelmien ja tuokioiden käytöstä ja ottamaan ne osaksi omaa työtänsä. Tavoitteena oli myös saada lastenohjaajat pohtimaan lasten osallisuuden huomioimista ja toteutumista taidelähtöisten menetelmien ja tuokioiden osalta. Tavoitteisiin päästäksemme, pidimme yhdessä lastenohjaajien kanssa kesäkerhoissa erilaisia taidetuokioita, jotka olivat kädentaito, sadutus sekä tanssi-ilmaisu. Tuokioiden lisäksi keskustelimme lastenohjaajien kanssa taiteesta ja osallisuudesta sekä niihin liittyvistä ajatuksista ja kokemuksista pienten lasten parissa.

Keräsin lastenohjaajilta heidän hyväksi kokemiaan taidelähtöisiä menetelmiä ja tuokioita, jotka he halusivat jakaa toisten lastenohjaajien tietoon. Nämä kaikki kokosin Taideidea-vihkoon ja lisäksi myös lastenohjaajien toiveesta teoriaa taiteesta ja osallisuudesta. Lisäsin siihen myös lastenohjaajien ajatuksia lapsista, taiteesta ja osallisuudesta, jotka keräsin muistilapputyöskentelyn avulla. Muistilapputyöskentelyn lisäksi kehittämistyön prosessi eteni opinnäytetyöpäiväkirjan, palaverien, sähköposti- ja Facebook- viestittelyjen, keskustelujen palautelomakkeiden ja valokuvien avulla. Taideidea-vihkoa tulivat elävöittämään lasten ajatukset taiteesta ja valokuvat tuokioista.

Kehittämistyönraporttini koostuu siten, että johdannon jälkeen toisessa luvussa esittelen Turun ja Kaarinan seurakuntayhtymän kasvatusasiain keskuksen toimintaa. Kolmannessa luvussa esittelen kirkon varhaiskasvatusta ja neljännessä taidetta lasten kanssa. Viides luku koostuu lapsen osallisuudesta ja kuudennessa luvussa on kuvattu kehittämistoiminnan koko prosessi aina alkuaskelista loppukiitoksiin. Lopussa on kehittämistyön tuotos eli taideidea-vihko.

ASIASANAT:

varhaiskasvatus, osallisuus, taide, taidekasvatus, sadutus

BACHELOR'S THESIS | ABSTRACT

TURKU UNIVERSITY OF APPLIED SCIENCES

Degree programme of Social Services | Child Care, Youth and Family

2012 | 59 + 27

Instructor: Laura Närvi

Sari Yli-Antola

CREATIVE METHODS AND INVOLVEMENT IN CHILD CARE

This development work aims at inspiring child carers to use different kinds of art-based methods and activities and to use them as a part of their everyday work. The other aim is the child carers to consider and implement children's involvement on these methods and activities. In order to reach these aims different forms of creative activities were held in summer camps. These included handicrafts, storycrafting and dance expression. In addition to the activities we discussed arts and involving the children as well as one's own thoughts and experiences with the child carers.

I then asked about the activities and methods that were already used by the child carers. These I collected as a leaflet called "Taideidea" (Art idea). Additionally, as the child carers requested, I added theory on art and participation. I also wrote down their thoughts on children, arts and involvement. These I collected with the help of post-its. The development work process was carried out through learning diary as well as meetings and email and Facebook –messaging and feedback form on the discussions and photos. The Taideidea-leaflet was elaborated by children's thoughts on art as well as photos taken from the activities.

In the beginning of this development work I introduce the work of Turku and Kaarina Parish Union education centre. The third chapter discusses early childhood education and care within the church and the fourth chapter focuses on children and art. The fifth chapter focuses on child's involvement and the sixth describes the process of this development work all the way from the first steps to thanking everyone involved. The outcome of all this, Taideidea-leaflet is attached as an appendix.

KEYWORDS:

early childhood education and care, involvement, art, art education, story crafting

SISÄLTÖ

1 JOHDANTO	6
2 TURUN JA KAARINAN SEURAKUNTAYHTYMÄN KASVATUSASIAIN KESKUS	8
2.1 Kasvatusasiain keskuksen toiminnan ydin	8
2.2 Kasvatusasiain keskuksen tarjontaa lapsille ja lapsiperheille	10
2.3 Kehittämistyön toimintaympäristö ja toimijat	12
3 KIRKON VARHAISKASVATUS	14
3.1 Varhaiskasvatus ja sen tavoitteet	14
3.2 Varhaiskasvatus seurakunnassa	15
3.3 Varhaiskasvatuksen orientaatiot	17
4 TAIDE LAPSEN KANSSA	19
4.1 Taidekasvatusta pienille lapsille	19
4.2 Lapset voivat tehdä taidetta monin eri tavoin	20
4.2.1 Kädentaito	20
4.2.2 Sadutus	21
4.2.3 Tanssi musiikin ilmaisuna	23
5 LAPSEN OSALLISUUS KOROSTUU KIRKON VARHAISKASVATUKSESSA	25
5.1 Osallisuus on lapsen oikeus	25
5.2 Osallisuuden synty	27
5.3 Lasten osallisuus seurakunnassa	28
6 KEHITTÄMISTYÖN PROSESSI	30
6.1 Prosessin tavoitteet ja kehittämistehtävät	30
6.2 Prosessin kulku ja aikataulu	31
6.3 Millä menetelmillä kohti tavoitetta	37
6.4 Kentällä taiteilemassa lasten ja lastenohjaajien kanssa	41
6.5 Kehittämistoiminnan arvio	47
7 POHDINTA	54
LÄHTEET	57

LIITTEET

- Liite 1. Kesäkerhon suunnittelupalaverin muistio
- Liite 2. Sähköpostiviesti
- Liite 3. Palautelomake lastenohjaajille
- Liite 4. Palautelomake lapsityönjohtajalle ja lapsityönohjaajille
- Liite 5. Taideidea-vihko

KUVAT

Kuva 1. Kirjoitusprosessi.	36
Kuva 2. Palaverin iloa (Heurix.fi).	38
Kuva 3. Muistilappu-työskentely.	39
Kuva 4. Taide-lakana.	41
Kuva 5. Oma unelmien kesäkerho.	43
Kuva 6. Ryhmäsadutuksen tuotos.	44
Kuva 7. Tanssi-ilmaisua huivein.	45
Kuva 8. Lasten suunnittelema ja toteuttama taidenäyttely.	46
Kuva 9. Iloinen ja surullinen – naamakortit.	49

KUVIOT

Kuvio 1. Kehittämistyön prosessi.	34
Kuvio 2. Kehittämistyön arvio.	48

1 JOHDANTO

Taide tuo ihmisille mieleen eri asioita, mutta tavallisesti mielikuva siitä on kuitenkin positiivinen. Jokainen voi iästä, sukupuolesta ja kulttuurista riippumatta tehdä taidetta ja nauttia siitä. Taiteen tekemiselle pitää vain antaa mahdollisuus.

Taide oli keskeisessä osassa tässä kehittämistyössä jonka toimeksiantajana oli Turun ja Kaarinan seurakuntayhtymän kasvatusasiain keskus ja siellä lapsityön johtaja Mirkka Torppa. Kehittämistyöni toimijoina olivat lastenohjaajat ja toimintaympäristönä kolme kesäkerhoa; Halisten, Littoisten ja Poikluoman kesäkerhot, joissa oli kerholaisina 4-12- vuotiaita lapsia. Kehittämistyön prosessi kokonaisuudessaan kesti melkein vuoden. Alkaen marraskuussa 2011 toimeksiantajan kanssa heidän tarpeiden ja toiveiden kartoittamisella ja päättyen marraskuussa 2012 Taideidea-vihon kokoamiseen. Kehittämistoiminta jatkuu marraskuun jälkeen toimeksiantajan toimesta Taideidea-vihon jakamisella lastenohjaajien työvälineeksi.

Kehittämistyön tavoitteena oli saada lastenohjaajat innostumaan entistä enemmän erilaisten taidelähtöisten menetelmien ja tuokioiden käytöstä sekä ottamaan ne osaksi omaa työtänsä. Tavoitteena oli myös saada lastenohjaajat pohtimaan lasten osallisuuden huomioimista ja toteutumista taidelähtöisten menetelmien ja tuokioiden osalta. Tavoitteisiin päästäksemme, pidimme kolmessa kesäkerhossa, lastenohjaajien kanssa kolme erilaista taidelähtöistä tuokiota. Tuokioiden lisäksi keskustelimme taiteesta ja osallisuudesta sekä niihin liittyvistä kokemuksista ja ajatuksista pienten lasten parissa. Yhdeksän lastenohjaajaa oli mukana prosessin tässä osiossa.

Varsinaiseen kehittämisprosessiin osallistui yhdeksän lastenohjaajaa, mutta kaikilla muillakin Turun ja Kaarinan seurakuntayhtymän lastenohjaajilla oli mahdollisuus osallistua prosessiin, Taideidea-vihon materiaalin keräämisen osalta. Taideidea-vihko koostui lastenohjaajien hyväksi kokemista taidelähtöisistä menetelmistä ja tuokioista, jotka he halusivat jakaa toistenkin lastenohjaajien tietoon. Lisäksi vihkoon tuli yhdessä lastenohjaajien kanssa valitsemamme ja pi-

tämämme taidelähtöiset tuokiot, jotka olivat kädentaito, sadutus sekä tanssi-ilmaisu.

Taideidea-vihkoon lisäsin lastenohjaajien toiveesta myös teoriaa taiteesta ja osallisuudesta. Laitoin siihen myös lastenohjaajien ajatuksia lapsista, taiteesta sekä osallisuudesta, jotka keräsin muistilapputyöskentelyn avulla. Muistilapputyöskentelyn lisäksi kehittämistyön prosessi eteni erilaisten menetelmien kuten opinnäytetyöpäiväkirjan, palaverien, sähköposti- ja Facebook- viestittelyjen, keskustelujen ja palautelomakkeiden ja valokuvien avulla. Taideidea-vihkoa elävöittävät lasten ajatukset taiteesta ja valokuvat heidän tuokioista.

Kehittämistyönraportissani esittelen Turun ja Kaarinan seurakuntayhtymän kasvatusasiain keskuksen toimintaa. Kirkon varhaiskasvatus, taide lasten kanssa sekä lapsen osallisuus ovat raporttini keskeisiä asioita. Näiden lisäksi on kuvattu kehittämistoiminnan koko prosessi aina alkuaskelista loppukiitoksiin. Lopussa on kehittämistyön tuotos eli Taideidea-vihko.

2 TURUN JA KAARINAN SEURAKUNTAYHTYMÄN KASVATUSASIAIN KESKUS

2.1 Kasvatusasiain keskuksen toiminnan ydin

Turun ja Kaarinan seurakuntayhtymän kasvatusasiain keskus järjestää toimintaa koko perheelle yli kolmessakymmenessä toimipisteessä. Se tavoittaa noin tuhat lasta ja tuhat perhettä viikkotoiminnassa. Tarjolla on lapsille ja perheille erilaisia kerhoja ja leirejä, perhekahviloita, muskareita sekä erityisenä toimintana esimerkiksi nukketheateria. Toiminta perustuu evankelis-luterilaisen kirkon arvoihin. Kristillisyys on läsnä arjessa, vuorovaikutuksessa, läsnäolossa ja hiljentymisessä. Näiden arvojen saattamana on tavoitteena luoda lapselle ympäristö, jossa on hyvä toimia yhdessä toisten kanssa leikkien ja oppien. (Turun ja Kaarinan seurakuntayhtymä/Kirkonrotta 2012.)

Kasvatusasiain keskuksen toimiston henkilökunta koostuu kasvatustoimen johtajasta, toimistonhoitajasta ja toimistosihteeristä. Tämän lisäksi toimistolla on varhaiskasvatuksen tiimi, joka koostuu lapsityön johtajasta ja kolmesta lapsityönohjaajasta. (Turun ja Kaarinan seurakuntayhtymä / Kirkonrotta 2012.) Varhaiskasvatuksen toimiston tiimi oli vahvasti osallisena kehittämistoiminnassa, joten heidän työkuvasa ja vastuunsa esittely on aiheellista.

Lapsityön johtaja vastaa viime kädessä Turun ja Kaarinan alueen kirkon varhaiskasvatuksesta ja toimii lähes 60 henkilön esimiehenä. (Turun ja Kaarinan seurakuntayhtymä / Kirkonrotta 2012.) Lapsityönohjaajien tehtäviin kuuluu organisoida, koordinoita ja kehittää varhaiskasvatuksen kokonaisuutta, käytäntöä ja sisältöä, yhdessä muiden kasvatustalon ammattilaisten kanssa. Lapsityönohjaajan tehtävänä on myös tukea uskontokasvatuksen toteutumista kunnallisessa päivähoidossa. Verkostoyhteistyö on merkittävä tehtävä niin lapsityönohjaajalle kuin lapsityön johtajallekin. Verkostotyötä tehdään esimerkiksi sosiaali- ja opetustoimen, kunnan varhaiskasvatuspalveluiden sekä eri järjestöjen kanssa. (Suomen ev. lut. kirkko 2012.)

Lapsityönohjaajien vastualueet ovat Turun ja Kaarinan seurakunnan kasvatustasiain keskuksessa jaettu niin, että yhdellä on perhetyö ja toisella iltapäiväkerhot. Kolmannella lapsityönohjaajalla ovat päiväkerhot, touhukerhot sekä muskarit. Lapsityönohjaajat ovat lähiesimiehiä lastenohjaajille, jotka toimivat päivittäin arjessa lasten ja lapsiperheiden parissa. (Turun ja Kaarinan seurakuntayhtymä/ Kirkonrotta 2012.)

Lastenohjaaja on lapsi- ja perhetyön ammattilainen, joka tukee työssään kokonaisvaltaisesti lapsen hyvinvointia (Turun ja Kaarinan seurakuntayhtymä/ Kirkonrotta 2012). Lastenohjaajat ovat suorittaneet lapsi- ja perhetyön perustutkinnon, joka on humanistisen ja kasvatustieteiden toisen asteen ammatillinen tutkinto (Turun kristillinen opisto). Lastenohjaajan työ on kasvatusta, ohjausta, hoitoa sekä huolenpitoa. (Turun ja Kaarinan seurakuntayhtymä/ Kirkonrotta 2012).

Lastenohjaajilla on tavallisesti melko vapaat kädet hyödyntää omia kiinnostuksen kohteitaan ja luovuuttaan erilaisissa vaihtelevissa työtehtävissä. Ilmaisulliset työtavat kuten musiikki, kädentaidot ja liikunta ovat vahvasti painottuneita lastenohjaajan työssä. Tärkein työväline kuitenkin on oma persoona. (Seurakuntaopisto/ koulutustarjonta 2012.) Lastenohjaajat tekevät usein töitä pareittain ja jotkut monien eri työparien kanssa. Tämä vaatii heiltä joustavuutta ja muuntautumiskykyä.

Lastenohjaajan työhön kuuluu tärkeänä osana myös yhteistyö monien eri tahojen kanssa. Yhteistyö on lisääntynyt viime vuosina ja se antaa luonnollisesti omat haasteensa, mutta myös rikkautensa työhön. Yhteistyötä tehdään esimerkiksi Mannerheimin lastensuojeluliiton ja eri päiväkotien kanssa. Kasvatuskumppanuus vanhempien kanssa on nykyään hyvin tärkeässä asemassa. On tärkeää kuunnella lapsen vanhempien mielipiteitä, ajatuksia ja toiveita liittyen lapsen kasvatukseen. (Turun ja Kaarinan seurakuntayhtymä/Kirkonrotta 2012.) Lastenohjaajan työn ydin on tukea lasten ja perheiden kristillistä kasvatusta ja hengellistä kasvua (Suomen evankelis-luterilainen kirkko/ Vahvat juuret, Kantavat siivet).

Lastenohjaajien toimenkuvat muodostuvat asiakkaiden tarpeista, mutta myös lastenohjaajan toiveet pyritään ottamaan kasvatustieteiden keskuksessa huomi-

oon. Asiakkaiden osallistujamäärän mukaan Turun ja Kaarinan alueella toimintamuodoista suosituimpia ovat päiväkerho ja touhusukkakerho, iltapäiväkerho, muskari ja perhekerho ja nykyään myös kesätoimintojen suosio on ollut kasvava (Kasvatusasiain keskus/ Toimintakertomus 2011).

2.2 Kasvatusasiain keskuksen tarjontaa lapsille ja lapsiperheille

Päiväkerho ja touhusukkakerho

Päiväkerho- ja touhusukkakerhojen keskeisiä asioita ovat perinteet, tapakulttuuri ja arjen kristillisuus, jotka pitävät sisällään vuorovaikutuksen, hiljentymisen ja pyhän kohtaamisen. Lasten leikkiminen, liikkuminen, käsillä tekeminen sekä taide ja ilmaisu erilaisissa muodoissaan ovat merkittävässä osassa päiväkerhon ja touhusukkakerhon arkea. Lastenohjaajat rakentavat toiminnan monipuoliseksi, lapsen kokonaiskehityksen huomioiden. Päiväkerhon ja touhusukkakerhon ero on, että päiväkerho on tarkoitettu 4-6-vuotiaille lapsille ja kerho toteutuu kaksi kertaa viikossa kolmen tunnin ajan. Touhusukkakerho on vastaavasti 3-vuotiaille lapsille ja toteutuu kerran viikossa kahden tunnin ajan. (Turun ja Kaarinan seurakuntayhtymä/ Kirkonrotta 2012.)

Turun- ja Kaarinan seurakunnan kasvatusasiain keskuksen vuoden 2011 toimintakertomuksen mukaan Touhusukkakerhoja toimi keväällä 11 ja syksyllä 14. Lapsia näissä kerhoissa kävi keväällä yhteensä 126 ja syksyllä 134. Päiväkerhoryhmiä kokoontui keväällä ja syksyllä yhteensä 24 ja lapsia näissä oli keväällä 477 ja syksyllä 463. (Kasvatusasiain keskus/ toimintakertomus 2011.)

Perhekerho ja muskari

Perhekerho antaa mahdollisuuden kohdata muita lapsiperheitä. Monipuolisen toiminnan ohella vanhemmat saavat myös ehdottaa haluamaansa toimintaa ja toiveet pyritään mahdollisuuksien mukaan toteuttamaan. Vanhempien vertaistuki on perhekerhoissa merkittävässä asemassa, vanhemmat voivat keskustella ja jakaa asioita keskenään. Perhekerhossa lapset saavat leikkiä toisten lasten kanssa, mutta tavoitteena on myös vahvistaa lapsen ja vanhemman yhdessä

tekemistä, kuten askartelua ja musisointia. (Turun ja Kaarinan seurakuntayhtymä/ Kirkonrotta 2012.) Turun ja Kaarinan seurakunnan lastenohjaajat toimivat vuonna 2011 24:ssä perhekerhossa ja vauvaperhekerhossa. Tämän lisäksi oli myös perhe- ja vauvakahvilaa sekä yhteistyö jatkui Mannerheimin lastensuojeluliiton Perhekeskus Marakatin kanssa. (Kasvatusasiain keskus/ toimintakertomus 2011.)

Kasvatusasiain keskuksen muskarin tavoitteena on antaa lapselle mahdollisuus päästä kosketuksiin musiikin maailman kanssa yhdessä lastenohjaajien, vanhemman ja sisarusten kanssa. Muskari on paikka jossa lauletaan, soitetaan, rallatellaan ja pidetään hauskaa yhdessä ja nautitaan musiikista. Seurakuntayhtymän muskareissa huomioidaan kristilliset arvot ja kohdataan pieni lapsi musiikin keinoin. Tarjolla on vauvamuskaria, taaperomuskaria ja perhemuskaria, nämä mahdollistavat, että toiminta on asiakkaille mahdollisimman oikein suunnattua. (Turun ja Kaarinan seurakuntayhtymä/ Kirkonrotta-muskari 2012.) Keväällä 2011 muskaritoiminta houkutteli mukaan 354 lasta ja 282 aikuista ja saman vuoden syksyllä 350 lasta ja 289 aikuista (Kasvatusasiain keskus/ toimintakertomus 2011).

Kirkon aamu- ja iltapäivätoiminta

Kirkon aamu- ja iltapäivätoimintatoiminta perustuu valtakunnallisiin aamu- ja iltapäivätoimintaa ohjaaviin päätöksiin. Säädösten mukaan aamu- ja iltapäivätoiminta kuuluu ensimmäisen ja toisen vuosiluokan oppilaille sekä kaikkien vuosikurssien erityistä tukea tarvitseville oppilaille. Seurakunta on yksi kunnan aamu- ja iltapäivätoiminnan tuottajista. (Kasvatusasiain keskus/ toimintakertomus 2011).

Kirkon aamu- ja iltapäivätoiminnan toimintaperiaatteet arvoineen ja aktiviteetteineen ovat hyvin samankaltaisia kuin päiväkerhossa ja touhusukkakerhossa, mutta aamu- ja iltapäiväkerhossa kunnioitetaan myös lasten mahdollisuutta lepopohetkiin, rentoutumiseen, läksyjen tekoon ja omaehtoiseen vapaaseen toimintaan. Vuonna 2011 lapsia oli Turun- ja Kaarinan seurakunnan aamu- ja iltapäivätoiminnassa 515. (Kasvatusasiain keskus/ toimintakertomus 2011).

Kesätoiminta

Turun ja Kaarinan seurakuntayhtymä lupasi Lasten kesä 2012- esitteessä, että heidän järjestämät kesätoiminnot ovat lapsille kesää parhaimmillaan eli aurinkoa, kavereita, ulkoilua, leikkiä ja yhdessäoloa (Turun ja Kaarinan seurakuntayhtymä/Lasten kesä 2012- esite). Lasten kesätoiminta antaa virkistysmahdollisuuksia niin lapsille kuin perheille sekä tukee pienten koululaisten hoitojärjestelyjä ennen vanhempien kesälomia (Kasvatusasiain keskus/ Toimintakertomus 2011). Kesällä 2012 Kasvatusasiain keskus järjesti kesäkahvila- toimintaa, kesämuskareita, Raamattua ja taidetta - kerhoa, leirejä ja retkiä sekä kesäkerhoja (Turun ja Kaarinan seurakuntayhtymä/Lasten kesä 2012 – esite 2012).

Kesäkerhoissa oli lapsia kahdessa eri ikäryhmässä; 4-6-vuotiaita sekä 7-12-vuotiaita. Pienemmille kerholaisille kerho kesti kolme tuntia ja isommille kuusi tuntia. Kesäkerhoissa leikittiin, liikuttiin ja puuhattiin yhdessä kaikenlaista mukavaa. (Turun ja Kaarinan seurakuntayhtymä/Kirkonrotta 2012.) Kesäkerhojen teemat ja painotukset riippuivat kerhoissa työskentelevistä lastenohjaajista sekä kerhotilojen tarjoamista mahdollisuuksista ympäristöineen. Lapsia yhdessä kesäkerhossa oli noin 25 ja osa kerhon arjesta tapahtui koko ryhmänä, mutta noin kahdeksan hengen pienryhmätyöskentelyä käytettiin monissa tuokioissa.

2.3 Kehittämistyön toimintaympäristö ja toimijat

Kehittämistyön kenttätyö tehtiin kolmessa kesäkerhossa. Toimeksiantajan mielestä ajankohtana kesä ja toimintamuotona kesäkerhot olisi hyvä kehittämistyön ympäristö. Syyksi toimeksiantaja kertoi, että pääsisin tällä tavalla mukaan alusta alkaen kyseisten kerhojen suunnitteluihin, koska suunnittelu tapahtui vasta keväällä. Kesä oli hänen mielestään ajankohtana paras myös siksi, että vuoden työ alkaa kehittämistyön toimijoilla eli lastenohjaajilla olemaan loppuillaan ja edessä hämmöttävä kesäloma voisi inspiroida heitä lähtemään mukaan johonkin uuteen. Toimeksiantaja piti erityisen tärkeänä, että lastenohjaajat ovat innostuneita ja halukkaita osallistumaan kehittämistyöhön. Kesäkerho oli myös siksi hyvä valinta, että lapset olivat 4-12 -vuotiaita, joten kehittämistoiminnan sisältöä

voidaan hyödyntää myöhemmin jokaisessa yllämainitussa toimintamuodossa aina touhusukkakerhon kolmi-vuotiaista aamu- ja iltapäiväkerhon koululaisiin.

Kehittämistyön kolmeksi kesäkerhoksi valikoitui Halisten, Littoisten ja Poikluoman kesäkerho. Kerhotiloina toimivat seurakuntatalo tai seurakuntakoti. Jokainen ympäristö oli erilainen, mutta yhteisinä tärkeinä piirteinä niistä löytyi ainakin yhden ison tilan lisäksi myös pieniä tiloja. Tämä mahdollisti myös pienryhmätyöskentelyn, joka muodostui tuokioissamme hyvin tärkeäksi. Pienryhmissä työskentely antoi mahdollisuuden enemmän yksilön toiveiden kuulemiseen ja huomioimiseen. Kaikista kerhoista löytyi viihtyisien sisätilojen lisäksi mahdollisuus ulkona leikkimiseen.

Poikluoman kesäkerhon tilat olivat hienot, vain muutaman vuoden vanhat. Piha-alue lasten leikkeihin oli melko pieni, mutta lähimetsä mahdollisuuksineen tarjosi omat virikkeensä. Littoisten kesäkerhon tilat taas olivat melko vanhat, mutta ulkoilumahdollisuudet loistavat hiekkalaatikkoineen, keinuineen, nurmikkoineen ja metsineen. Halisten kesäkerhon tilojen rikkautena oli monta pientä sisätilaa ja sellainen sijainti, jonka ansiosta erilaiset retket oli mahdollista toteuttaa. Jokaisessa näistä kolmessa kesäkerhossa oli kolme lastenohjaajaa ja heidän mukanaan kerhoihin tuli oma persoonallinen vivahteensa ja tietysti toimintaan vaikutti myös lapsiryhmä.

3 KIRKON VARHAISKASVATUS

3.1 Varhaiskasvatus ja sen tavoitteet

Stakesin (2005) varhaiskasvatussuunnitelmassa kuvataan varhaiskasvatusta, että se on pienten lasten elämänpiirissä tapahtuvaa kasvatuksellista vuorovai-
kutusta. Sen tavoitteena on edistää lasten tasapainoista kasvua, kehitystä ja
oppimista. Jotta tämä on mahdollista, tarvitaan vanhempien ja kasvatuksen
ammattilaisten kiinteää kasvatuskumppanuutta. Ensisijainen kasvatuksen vas-
tuu ja oikeus on luonnollisesti kuitenkin vanhemmilla. Heidän tehtävänä on
valita juuri heidän lapselle ja perheelle sopivimmat varhaiskasvatuspalvelut.
(Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2005, 11.)

Varhaiskasvatusta järjestetään valtakunnallisten linjausten mukaisesti varhais-
kasvatuspalveluissa. Keskeisimpiä varhaiskasvatuspalveluja ovat päiväkotitoi-
minta, perhepäivähoito sekä erilaiset avoimet toiminnot. Varhaiskasvatuspel-
velujen tuottajia ovat kunnat, yksityiset palveluntuottajat, järjestöt ja seurakunnat.
(Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2003, 9.)

On olemassa varhaiskasvatussuunnitelman perusteet, jotka toimivat valtakun-
nallisen varhaiskasvatuksen ohjauksen välineenä. Varhaiskasvatussuunnitel-
man perusteiden tavoitteena on edistää varhaiskasvatuksen yhdenvertaista to-
teutumista koko maassa ja ohjata sen sisällöllistä kehittämistä. Tavoitteena on
myös lisätä varhaiskasvatuksen henkilöstön ammatillista tietoutta ja vanhempi-
en osallisuutta lapsensa varhaiskasvatuspalveluissa. Lisäksi tavoitteena on
moniammatillisen yhteistyön lisääminen sellaisten palvelujen kesken joilla pys-
tytään tukemaan lasta ja koko perhettä ennen lapsen koulun alkua. (Varhais-
kasvatussuunnitelman perusteet 2003, 5.)

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet toimivat pohjana kuntien tehdessä
omia varhaiskasvatussuunnitelmiaan. Kuntien oman varhaiskasvatussuunnitel-
man perusteella yksiköt tekevät vielä omat varhaiskasvatussuunnitelmat, jossa

kuvataan tarkemmin toimintaympäristö sekä kyseisen yksikön painotukset ja erityispiirteet. (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2003, 43.) Varhaiskasvatussuunnitelman sisältö koostuu monista asioista kuten yhteistyötahoista ja yksi näistä yhteistyötahoista on seurakunta. (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2003, 44.)

Yhteistyössä päivähoidon kanssa seurakunnan rooli aukenee varhaiskasvatussuunnitelman pohjalta. Kirkko on tässä suhteessa niin sanottu päivähoidon uskontokasvatuksen tuen antaja. Käytännössä tämä merkitsee muun muassa lastenohjaajien mentorointia eli uskontokasvatuksen antamista, uskonnollisen materiaalin välittämistä ja erilaisten virikkeiden antamista päiväkodin henkilökunnalle. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa todetaan, että päiväkodin ja seurakunnan yhteistyön on oltava säännöllistä sekä suunnitelmallista, sillä vain tällä tavalla se tukee lapsen kokonaisvaltaista persoonallisuuden kehitystä. (Halme 2010, 40.)

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet (Vasu) tukee jokaisen lapsen kokonaisvaltaista kasvua yhteiskunnan jäsenenä. Kirkon varhaiskasvatuksen kehittämissasiakirja (Vake) taas on tarkoitettu seurakunnan varhaiskasvatusta varten ja sen lähtökohtana on kristillisen identiteetin tukeminen. (Halme 2010, 39.) Näiden asiakirjojen välillä on siis painotuseroja, mutta Varhaiskasvatussuunnitelma on syntynyt ensin ja se antaa kirkon varhaiskasvatuksen kehittämissasiakirjalle lähtökohdat. Ainoastaan kirkon varhaiskasvatuksessa ei puhuta lapsen uskosta vaan yksi varhaiskasvatussuunnitelman sisällöllisistä orientaatioista on Uskonnollis-katsomuksellinen orientaatio. Tämä avaakin yhteistyön mahdollisuuden seurakunnan kanssa. (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2003, 39–40.)

3.2 Varhaiskasvatus seurakunnassa

Käsite kirkon varhaiskasvatus on ollut käytössä kirkon kasvatustyön piirissä jo vuodesta 1960-lähtien. Viimeisinä vuosikymmeninä tämän käsitteen rinnalla on toiminut myös käsite kirkon lapsi- ja perhetyö. Kirkon varhaiskasvatustoiminta

on erityisesti lastenohjaajien, lapsityönohjaajien sekä lapsi- ja perhetyön pappien osaamisalue ja heidän työnsä sisältönä on kristillinen kasvatusta varhaiskasvatuksen näkökulmasta. Kirkon varhaiskasvatuksessa jokaisen työntekijän kasvatustajattelu ja kristilliset arvot ovat tärkeitä. (Kirkon varhaiskasvatuksen kehittämissasiakirja 2008, 10–11.)

Kirkon varhaiskasvatusta on pääsääntöisesti pienten, alle kouluikäisten lasten ja heidän perheidensä ja läheistensä kanssa tapahtuvaa kasvatustyötä. Kirkon varhaiskasvatusta on kristillisestä uskosta ja sen arvoista nousevaa kasvatustellista vuorovaikutusta. Varhaiskasvatustusta kasvatustyö korostaa kasvatustusta kokonaisvaltaisuutta, lapsilähtöisyyttä ja perheen arvostamista. Kirkon piirissä lapsuutta pidetään tärkeänä ja merkityksellisenä elämänavaiheena ja lasta pidetään seurakunnan aarteena. Lapsella on oltava oikeus lapsena oloon, leikkiin ja lapsuuteen kuuluvaan ilon kokemukseen. (Kirkon varhaiskasvatustusta kehittämissasiakirja 2008, 11–12.)

Kirkon varhaiskasvatustusta liittyy tiiviisti kasvatustumppanuus lapsen perheen kanssa. Kasvatustumppanuuden lisäksi on myös kastetumppanuutta, sillä seurakunta sitoutuu tukemaan kastettua lasta, hänen vanhempiaan ja kummeja kristillisessä kasvatustusta. Kasvatusta- ja kastetumppanuus on vuorovaikutusta, läsnäoloa ja rinnalla kulkemista perheen ja seurakunnan välillä. Kirkon varhaiskasvatustustoiminta on avointa kaikille lapsille ja tumppanuus on kunnioittavaa. Kasvatustumppanuuden mahdollisuus luo lapselle kokonaisvaltaisen ymmärryksen eri kasvatustumpparistöissä tapahtuvasta kasvatustusta ja kristillisestä elämästä. (Kirkon varhaiskasvatustusta kehittämissasiakirja 2008, 14.)

Kirkko tarjoaa avoimia varhaiskasvatustusta palveluita ja tukee tällä tavoin yhteiskunnan varhaiskasvatustusta uskontokasvatustusta. Kirkon varhaiskasvatustusta on tarjottavana paljon erilaisia toimintoja, kuten päiväkerhotoimintaa, perhekerhoja, muskareita, lapsille ja perheille suunnattuja jumalanpalveluksia sekä kesäkerhotoimintaa. (Kirkon varhaiskasvatustusta kehittämissasiakirja 2008, 15–16.) Eri seurakunnat tarjoavat tietysti toimintaa omanlaisin lisämaustein ja koko ajan suunnitellaan uusia toimintamuotoja, jotka vastaavat asiakkaiden tarpeita.

3.3 Varhaiskasvatuksen orientaatiot

Lapsen varhaiskasvatus rakentuu eri orientaatioista, jotka muodostavat yhteisen kokonaisuuden (Halme 2010, 13). Orientaatio käsitteenä korostaa sellaista näkökulmaa, jonka tarkoituksena ei ole oppiaineiden sisältöjen opiskelu vaan erilaisten välineiden ja valmiuksien hankkiminen. Näiden valmiuksien avulla lapsi pikku hiljaa pystyy ymmärtämään ja kokemaan maailmaa ja sen monimuotoisia ilmiöitä, todellisuutta. Lasten omilla kiinnostuksen kohteilla, tarpeilla ja lähiympäristön olosuhteilla on ratkaiseva merkitys varhaiskasvatuksen toiminnan sisällön kannalta. Orientaatioiden tehtävänä on muodostaa varhaiskasvatuksen henkilöstölle kehys niistä kokemuksista, tilanteista ja ympäristöistä joissa voidaan tarjota lapselle ja lapsiryhmälle erilaista toimintaa ja oppimista. Orientaatioita on kuusi ja ne ovat matemaattinen-, luonnontieteellinen-, historiallis-yhteiskunnallinen-, esteettinen-, eettinen- ja uskonnollis-katsomuksellinen orientaatio. (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2005, 26–27.)

Matemaattisessa orientaatioissa vertaillaan, päätellään ja lasketaan. **Luonnontieteellisessä orientaatioissa** pyritään havainnoimalla, tutkimalla ja kokeilemalla syventymään elollisen luonnon ilmiöihin. **Historiallis-yhteiskunnallisessa orientaatioissa** ymmärrämme että tulemme jostakin ja jotakin on ollut jo kauan ennen meitä. **Esteettinen orientaatio** liittyy taiteeseen, musiikkiin, kauneuteen ja niiden kokemiseen. **Eettiseen orientaatioon** sisältyvät arvo ja normi, oikein ja väärin -kysymykset. (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2005, 27–29.) **Uskonnollis-katsomuksellisen orientaation** muodostavat uskonnolliset ja henkiset asiat, perinteet ja tavat. Lapselle tarjotaan uskonnollis-katsomuksellisessa orientaatioissa mahdollisuus hiljentymiseen, ihmettelyyn, kyselemiseen ja pohtimiseen. (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2005, 27–29.) On tärkeä kertoa lapsille, että ihmiset voivat uskoa eri asioihin ja niihin kuuluu erilaisia tapoja. (Halme 2010, 16).

Esteettinen orientaatio on hyvin laaja ja moniulotteinen. Sitä voidaan käsitellä muun muassa havaitsemalla, kuuntelemalla, tuntemalla sekä luomalla uutta.

Esteettisessä orientaatiossa lapsen on mahdollista kokea kauneutta, harmoniaa, melodiaa, rytmiä ja tyylien eri muotoja. Jännitys ja ilo sekä myös näiden vastakohtat tulevat lapsille esiin omakohtaisina aistimuksina, kokemuksina ja tuntemuksina. Näiden avulla lapsen arvostukset, asennoituminen ja näkemykset alkavat hahmottua. (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2005, 28.)

Nostin orientaatioista esille erityisesti uskonnollis-katsomuksellisen ja esteettisen orientaation, koska ne liittyivät vahvasti kehittämistyöhömme. Uskonnollis-katsomuksellinen orientaatio toimintaympäristön perustana, kun on kyse seurakunnan alaisuudessa olevasta kehittämishankkeesta ja esteettinen orientaatio taiteen tekemisen muodossa. Kaikki orientaatiot kuitenkin muodostavat niin sanotusti yhtenäisen kokonaisuuden (Halme 2010, 15). Kädentaitojen tekeminen voi esimerkiksi nostaa lapsessa ja lapsiryhmässä paljon kysymyksiä eri aihepiireistä.

4 TAIDE LAPSEN KANSSA

4.1 Taidekasvatusta pienille lapsille

Kaikista ei synny kirjailijaa, kuvataiteilijaa tai tanssijaa, eikä tarvitsekaan. Joka tapauksessa monet ihmiset saavat nautintoa ja voimavaroja elämäänsä erilaisista taidehetkistä. Ihmisellä on jo syntyessään valmiudet ottaa vastaan kaikin aistein se, mitä kasvuympäristö tarjoaa. Lapselle värit, äänet, liikkeet ja kuvat ovat uutta sekä ihmeellistä ja herättävät mielenkiintoa. Lapsi on kuin löytöretkeilijä ja kun aikuinen on valmis mukaan lapsen seikkailuun, se antaa hänellekin paljon. Molemmat opettavat toinen toisiaan ja antavat elämyksiä toisilleen. (Sassi & Tarkkonen 2006, 1.) Taide on yhteisöllistä toimintaa. Sävellykset, runot ja maalaukset ovat viestejä jostakin, jollekin. Yhteisöllisyyden lisäksi taide tuo esiin myös ihmisen yksilöllisyyttä. (Haapala & Pulliainen 1998, 106.)

Lapsen kasvu ja persoonan kehittyminen tapahtuu vuorovaikutuksessa ympärillä olevien ihmisten ja kasvuympäristön kanssa. Taide edistää yksilön kokonaisvaltaista kehitystä ja rikastuttaa persoonallisuutta. Taiteen avulla voidaan tutkia minäkuvaa ja ruumiinkuvaa, ympäröivää maailmaa, arvoja, asenteita ja pelkojakin. Taiteen merkitys on lapselle paljon enemmän kuin tanssimaan, soittamaan tai piirtämään oppiminen. (Surakka 1994, 118.) Ensimmäisten elämysten herättäjinä ovat tavallisesti lapsen omat vanhemmat, mutta myöhemmässä vaiheessa päivähoido, koulu, kerhot ja erilaiset vapaa-ajan mahdollisuudet laajentavat lapsen kokemuksia ja antavat elämyksiä. (Sassi & Tarkkonen 2006, 1.)

Taidekasvatuksessa aikuisella on tärkeä rooli ja hänen pitää osata ja huomioida monia asioita. Aikuisen toimintatavat, työskentelyn järjestäminen ja välineet vaikuttavat siihen kuinka hyvin lapset voivat kehittyä taiteellisesti. Aikuinen on esimerkkinä, huonona tai hyvänä. Aikuisen pitää uskaltaa kokeilla, onnistua, epäonnistua ja uskaltaa olla vuorovaikutuksessa muiden kanssa, niin lasten kuin aikuistenkin. Aikuisilla on siis käsissään arvokkaat avaimet lasten luovan taiteen kasvun tukemiseen. (Hakkola ym. 1991, 3.) Tuskin kukaan aikuinen pyrkii lapsen luovuuden tukahduttamiseen, mutta valitettavan moni tekee sen tahtomat-

taan, vahingossa. Siihen saattaa riittää lapselle tokaisu, lauloit väärin tai ei tainvas voi olla keltainen vaan se on sininen. (Uusikylä 2001, 14–15.)

Pienille lapsille suunnatussa taidekasvatuksessa moniaistilliset kokemukset muodostavat lähtökohdan esteettiselle kasvatukselle. Taidekasvatuksen lähtökohdana on mahdollistaa ja välittää lapsille kiinnostus ja rakkaus taiteeseen ja kaikkeen siihen liittyvään toimintaan. (Ruokonen 2006, 11.) Taiteen ja leikin sekä ilon ja mielikuvituksen maailma liittyy lapsen tapaan olla ja elää. Näistä aineksista kasvaa tunteva, ajatteleva ja toiset huomioon ottava ihminen. (Seurakuntien lapsityön keskus/ kirkon varhaiskasvatuksen musiikki 2012.) Taide ja siitä syntyvä mielihyvä kuuluu ihan jokaiselle. Se mitä lapsi tuntee, aistii ja ymmärtää, siihen sisältyy luovuuden mahdollisuus. (Ruokonen 2006, 11.)

Sana luovuus herättää useimmissa ihmisissä positiivisia ajatuksia ja tunteita. Luovuus ei rajoitu vain tunnettuihin keksijöihin tai taiteilijoihin, vaan luovuus on mahdollista ihan jokaiselle, kunhan siihen annetaan lupa ja mahdollisuus. (Karppinen ym. 2001, 14.) Luovuutta on ennestään tuttujen asioiden tekeminen uudella tavalla. Luovuudessa tärkeää on rohkeus kokeilla ja ilmaista itseään vapaasti. Luovasti itseään voi toteuttaa muun muassa tanssien sekä tarinoita ja omia lauluja keksien. Aikuiselle tärkeä tehtävä on auttaa lasta ymmärtämään, että erilaisuus on rikkautta ja kaikkien ihmisten ei tarvitse olla samanlaisia. On tuettava lasta, sillä epäonnistumisen pelko voi tappa luovuuden. (Viljamaa 2008, 150–152.)

4.2 Lapset voivat tehdä taidetta monin eri tavoin

4.2.1 Kädentaito

Kädet ovat tärkeä osa kehoamme, joilla voimme tehdä paljon kaikenlaista. Käsillä voimme koskettaa, helliä, rakentaa, kirjoittaa, piirtää. Kädet ovat meille ajattelun ja teon välikappaleita. (Karppinen 2001, 106.) Lapselle syntyy käsillä tekemisen ilo siitä kun saa tehdä, kokeilla, tutkia ja kokea onnistumisen iloja niin yksin kuin yhdessä toisten lasten kanssa. Tärkeää on, että kädentaitoja tehtä-

essä lapselle syntyy minä osaan- kokemuksia. Tämä on merkittävää oppimisen, onnistumisen ja innostumisen kannalta. (Karppinen 2009, 56.)

Lapselle on tärkeää, että hän saa positiivista palautetta aikuiselta työskentelystään ja tuotoksistaan ja myös se, että niitä laitetaan esille. Se kertoo lapselle, että hänen tekemisiään arvostetaan. Tärkeintä ei kuitenkaan aina ole itse toiminnan tulos vaan tekemisestä syntyvä ilo ja mielihyvä, se että saa kokeilla omaa luovuuttaan. Tärkeää kasvattajien ohjaamisessa kädentaito-tuokioissa on koko prosessi ja päämäärätietoisuus. Vaikka lapsille annettaisiinkin mahdollisuus vapaaseen työskentelyyn erilaisin materiaalein ja välinein, on aikuisen silti muistettava toiminnan päämäärä. Päämääränä voi olla esimerkiksi tiettyyn väliineseen kuten pensseliin tutustuminen. (Karppinen 2009, 56–57.)

Lasten tekemistä kuvista aukeaa kiehtova maailma. Lasten piirustukset tarjoavat aikuiselle mahdollisuuden päästä kurkistamaan lapsen ajatteluun, tunteisiin, kiinnostuksen kohteisiin, kuvitelmiin ja muistoihin. Lisäksi ne antavat myös mahdollisuuden seurata lapsen kehitystä ja oppimista. (Hakkola ym. 1991, 16.)

4.2.2 Sadutus

Sadutus on narratiivinen menetelmä, joka kehittyi varsinaiseksi menetelmäksi Satukeikka-projektin tuloksena vuonna 1995 (Karlsson 2001.) Sadutus on menetelmänä sellainen, joka sopii kaiken ikäisille, kulttuurista riippumatta, mutta se on kehitetty pääasiassa lasten äänen kuulemiseen ja eniten sitä siihen tarkoitukseen käytetäänkin. Sadutus on helppo toteuttaa monenlaisessa toiminnassa, monenlaisten toimijoiden ja ympäristön keskuudessa (Karlsson & Riihelä 2012, 169.)

Sadutus on hyvä apu lasten osallisuudelle toiminnan suunnittelussa ja toteuttamisessa. Se on osallistavaan vastavuoroiseen toimintakulttuuriin johdatteleva menetelmä, jonka tuotoksena kuunnellaan lapsia ja samalla lapsi saa itsenäisen päätäntävällän siihen, millainen juuri hänen tarinansa on. Sadutus on vastavuoroista kuuntelemista, kerrontaa, toisen ajatukset vakavasti ottamista ja ennen kaikkea yhdessä tekemistä. Sadutus-menetelmän avulla aikuisen on helppo

sukeltaa lasten maailmaan ja antaa tilaa lasten omille ajatuksille ja aloitteille. (Karlsson 2000b, 10–11, 41.)

Usein sadutusta käytetään iloisten asioiden parissa, mutta se voi auttaa myös kriisin kohdatessa ja surullisten sekä ahdistavien asioiden käsittelyssä. On kuitenkin muistettava, että mitään maagista parantavaa vaikutusta sillä ei ole, mutta se voi voimauttaa ja auttaa lasta tunnistamaan joitakin asioita, jotka eivät ehkä muuten tulisi ilmi. (Zipes 1995, 220–224.) Sadutuksen tarkoituksena on antaa lämmin, välittävä ja turvallinen tunne, juuri siinä hetkessä (Karlsson 2001b).

Sadutus-menetelmässä sadutettavalle sanotaan: ”*Kerro satu, sellainen kuin itse haluat. Kirjaan sen juuri niin kuin sen minulle kerrot. Lopuksi luen tarinasi, ja voit muuttaa tai korjata sitä, mikäli haluat.*” (Karlsson 2000b, 44.) Lapsi saa itse päättää, mistä haluaa satuilla. Muiden ehdottamia aiheita tai kuvasarjoja ei tarvita. Aikuinen kirjoittaa sana sanalta muistiin kertomuksen avoimesti lapsen nähden. Aikuinen ei muuta tai korjaa lapsen sanomisia. Tärkeää on, että aikuinen on kiinnostunut kuulemaan, mitä lapsella on sanottavana. Kirjaamisen yhteydessä joutuu joskus pyytämään lapselta: ”Odota vähän, en ole vielä ehtinyt kirjoittamaan.” Se ei yleensä häiritse itse kertojaa. Tauon aikana voi lapsi rauhassa miettiä, miten kertomus jatkuu. Usein lapset seuraavat tarkasti, miten oma puhe muuttuu kirjoitetuiksi kieleksi. Lopuksi aikuinen lukee lapselle sadun. Aikuinen korjaa tekstin, jos lapsi haluaa muuttaa jotakin. (Karlsson 2001.)

Sadut on mukava kerätä vaikka lapsen omaan satukirjaan. Satuihin kannattaa merkata päivämäärät, jolloin aikuinen pystyy seuraamaan lapsen ajatuksen ja puheen kehittymistä. (Nurmilaakso 2011, 40.) Lapsi voi myös kuvittaa oman satunsa tai tehdä siitä näytelmän. Kertomuksia ja kuvia voi ripustaa seinälle tai kehystää muiden taulujen joukkoon. (Karlsson 2001.) Satujen välityksellä voi käydä satukirjeenvaihtoa kavereiden ja isovanhempien kanssa tai vaikka toisen kerhoryhmän lasten kanssa. Kun postista tupsahtaa satu, innostaa se usein lapsia vastaamaan omilla kertomuksillaan. (Karlsson 2000, 74.)

Sadutusta voi kokeilla myös ryhmässä. Kahdestaan olemisen synnyttää tietynlaisen intiimin läheisyyden tunteen, kun taas ryhmässä kerrottu satu luo yhteisöllisyyttä ja yhdessä pohtimista. Jotta yhteinen tarina syntyy, on löydettävä

yhteinen sävel ja usein ryhmäsadussa näkyy ryhmän kiinteyden aste. Samalla kertomus synnyttää yhteenkuuluvuutta, jossa kuitenkin jokaiselle löytyy myös se ihan oma paikka. Säännöllinen sadutus tuo uusia ulottuvuuksia toiminnan suunnitteluun ja kertoo paljon kyseisen lapsen maailmasta (Karlsson 2000, 64, 69–70.)

Aina ei kuitenkaan tule satua. Silloin jätetään sadutus sopivampaan kertaan. Jos aikuinen ei aidosti halua kuunnella lasta, voi asenne sulkea lapsen suun. Yleensä lapsille luetaan vain aikuisten kirjoittamia satuja. Lapsilla saattaa siksi olla se käsitys, että vain aikuisten tekemät sadut ovat niin sanottuja oikeita satuja, joita lapsi ei itse koe osaavansa kertoa. Monet lapset vaativat myös itse sadutusta huomatessaan, että heidän ajatuksensa ovat muille merkityksellisiä. Niinpä lapsi saattaa sanoa: "Nyt se tulee!" ja silloin aikuisen olisi järjestettävä kirjaamiselle ja kuuntelulle aikaa (Karlsson 2001b.)

4.2.3 Tanssi musiikin ilmaisuna

Kirkon musiikkikasvatuksen mukaan meihin kaikkiin ihmisiin on Jumalan luomistekona luotu omanlainen musiikillisuutemme, musiikin lahja. Jotkut kehittävät tuota lahjaa ammattiin asti ja toiset ilmaisevat sillä itseään soittaen, laulaen ja tanssien. Lapsen kanssa laulamalla, leikkimällä, tanssimalla, kuuntelemalla, soittamalla ja rummuttamalla tuemme lapsen musiikillista ajattelua ja ilmaisua. Varhaiskasvatuksen musiikkikasvatuksella voimme tukea lapsen tunne-, ajattelun- ja sosiaalisen elämän valmiuksia. (Seurakuntien lapsityön keskus, kirkon varhaiskasvatuksen musiikki 2012.)

Musiikkiin tavallisesti panostetaan taidekasvatuksen kentällä, mutta tanssi jää usein vähemmälle huomiolle. Pitäisi kuitenkin muistaa, että liike ja fyysinen ilmaisu on lapselle luontaista ja sen lapsi yleensä hallitsee parhaiten. Tanssin suuri este on asenteiden muuri. Yhteiskunnassamme vallitsee ennakoasenteet varsinkin poikien tanssin osalta. Jos tanssista tulee mieleen vain vaaleanpunainen tyllihame ja balettitanssiminen, on ymmärrettävää, että tanssi saa tällöin osakseen negatiivisen maineen. Tanssi on kuitenkin paljon muuta, se on liiket-

tä, hyvää energiaa, fyysistä kontaktia, tunteiden vuorovaikutusta, leikkiä ja ilmaisemisen iloa. Tanssilla on lapselle paljon hyötyä. Se tukee lapsen persoonallisuutta ja henkistä kasvua sekä kehittää luovuutta, fyysistä ilmaisua ja motoriikkaa. Tanssiopetus kehittää myös lapsen sosiaalisia taitoja ja ihmistuntemusta. (Tummavuori 1994, 101.)

Lapsen musiikillinen oppiminen tapahtuu leikin ja keksimisen kautta. Musiikin kuuntelu, lapsen spontaanit omat laulut tai sävellykset, luova tanssi tai musiikkimaalaus virittää lapsen vapaaseen kuvitteluleikkiin. Jokainen lapsi voi ja tavallisesti myös haluaa osallistua omalla tavallaan musisointiin, kunhan aikuinen vain välittää lapselle rakkauden musiikkia kohtaan. (Ruokonen 2006.)

5 LAPSEN OSALLISUUS KOROSTUU KIRKON VARHAISKASVATUKSESSA

5.1 Osallisuus on lapsen oikeus

Lapsen oikeuksien sopimus on yksi kirkon varhaiskasvatuksen lähtökohdista (Kirkon varhaiskasvatuksen kehittämissuunnitelma 2012). Osallisuus tulee esille YK:n Lapsen oikeuksien sopimuksessa. YK:n Lapsen oikeuksien sopimus on alle 18-vuotiaita koskeva ja valtioita sitova ihmisoikeussopimus. Tämä sopimus sisältää 54 artiklaa lapsen oikeuksista ja ne voidaan jakaa kolmeen kategori-
aan. Nämä kategoriat ovat suojeleminen, osuus yhteiskunnan voimavaroista ja oikeus osallistua. Suomessa lapsen oikeuksien sopimus astui voimaan vuonna 1991. (Unicef 2012.)

Lasten oikeuksien sopimuksen neljä yleistä pääperiaatetta ovat syrjimättömyys, lapsen etu, oikeus elämään, eloonjäämiseen ja kehittymiseen sekä neljäntenä lapsen mielipiteen kunnioittaminen (Flowers 2009, 21–22). Pääperiaatteet tulevat hyvin esille artikloissa ja nostan niistä tässä esille kehittämistyöni toimintaympäristöä, Turun ja Kaarinan kasvatusasiain keskuksen toiminnan periaatteita koskevan artiklan. Tämä kohta on artikla 31 ja sen mukaan lapsella on oikeus lepoon, vapaa-aikaan, ikänsä mukaiseen leikkimiseen ja virkistystoimintaan sekä taide- ja kulttuurielämään (Unicef 2012).

Lapsen oikeuksilla turvataan lapsen kasvu, kehitys ja kokonaisvaltainen hyvinvointi. Lapset ovat kyvyiltään, resursseiltaan ja osaamiseltaan rikkaita. Lapset tarvitsevat kuitenkin aikuisia, sellaisia jotka ovat sitoutuneita ja näkevät, kuuntelevat ja kuulevat heidät sekä antavat heille sopivia haasteita ja auttavat rajojen ylittämässä. (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet, 2005, 15–16.) Aivan kuten J.P. Grant, Unicefin entinen pääsihteeri on todennut: ”Lapsen oikeus on aikuisen velvollisuus” (Unicef 2012).

Osallistuminen on ihmisoikeuksien olennainen periaate. Lapsen mielekkään osallistumisen tärkeä edellytys on, että aikuiset kunnioittavat lapsen kykyä osallistua päätöksentekoon ja ottavat heidät kumppanikseen. Tällä tavoin tavoitel-

laan demokraattista kumppanuutta. Pyritään siis pääsemään pois perinteisestä kauan eläneestä ajatuksesta, aikuisten kohdistuvasta vallankäytöstä sekä valvonnasta ja lasten vain nimellisestä, pinnallisesta osallistumisesta. (Flowers 2009, 254.) Aikuiset saavat tietoa lapsista keskustelujen lisäksi erilaisten tuotos-ten kautta, kuten saduista, kertomuksista, esityksistä, valokuvista, piirroksista ja leikeistä. (Karlsson 2012, 19). Tähän pyrimme kehittämistyössämme.

Lasten oikeuksien sopimukseen viitaten on alettu yhteiskunnan eri palveluissa kuten koulussa ja päiväkodeissa korostamaan lasten osallisuutta ja kuulemista. Osallisuus liittyy vahvasti yhteisöllisyyteen ja siksi onkin huomattavissa suunnan muutos kasvatustutkimuksissa lasten yksilöllisyydestä yhteisöllisyyteen. Ryhmän jäsenyys ja yhteinen toiminta lapsiryhmässä sekä lasten ja aikuisten kesken on todellista yhteisöllisyyttä. Lapsilähtöisyys ja osallisuus tuntuvat olevan nykyään muotisanoja, mutta herättävät silti monessa varhaiskasvatuksen ammattilaisessa kysymyksiä. (Turja 2011, 46.)

Osallisuus ja toimijuus ovat nykyään keskeisiä käsitteitä lapsinäkökulmaisessa toiminnassa ja tutkimuksessa. Lasten osallisuutta ja toimijuutta on tutkinut Liisa Karlsson (2000a) väitöskirjassaan *Lapsille puheenvuoro- Ammattikäytännön perinteet murroksessa*. Tutkimuksen mukaan kasvatuksen ja opetuksen piirissä työntekijät haluavat kyllä lapsen parasta, mutta silti lapsia harvoin kohdellaan osaavina ja aktiivisina yksilöinä. Syynä tähän on kasvatusta ja opetuskuulttuurin pitkät ja lujat perinteet, jossa ajatellaan, että aikuinen kyllä tietää, mikä on lapsille parasta ja siksi hän suunnittelee lapsille toiminnan. (Karlsson 2000a, 182.)

Anna Rainio (2010) väitöskirjassaan *Lionhearts of the playworld: An ethnographic case study of the development of agency in play pedagogy* tutki lasten toimijuuden näyttäytymistä ala-asteella. (Rainio 2012, 108.) Tässä tutkimuksessa tutkittiin leikkimaailman lisääntyneitä leikin ja draaman suosiota, jossa lapsen ja aikuisen toimivuus oli uudelleen määrittelyn kohteena. Lapsuuden ja aikuisuuden ja sen myötä leikin ja työnteon maailmat leikkaavat toisiaan ja tämä kehitys asettaa lapsen toimijuudelle uusia mahdollisuuksia mutta samalla myös haasteita. Tämän tutkimuksen tulokset osoittivat, että leikkimaailman juonen ja roolihahmojen avulla opettajat onnistuivat rakentamaan sellaisen ympäristön, joka tuki lasten aloitteellisuutta. Tällä tavalla sekä opettajat että oppilaat pystyi-

vät astumaan hetkittäin pois perinteisistä rooleistaan luokkahuoneessa muuttaen itseään ja suhdetta toisiinsa. (Raunia 2010)

Nämä kaksi väitöskirjaa toivat esiin leikin ja sadutuksen merkityksen lapsen osallisuuden tukemisessa. Sadutus oli kehittämistyömme kenttätoiminnan yksi taidelähtöinen menetelmä ja leikki tuli myös vahvasti esille taidelähtöisten tuokioiden ohella. Nämä väitöskirjat herättivät itsessäni ajatuksen kokeilla varhaiskasvatusympäristössä kuten päiväkodissa roolien vaihtoa. Lapset voisivat joskus suunnitella vaikka viikko-ohjelman ja tällä tavoin me aikuiset opimme varmasti paljon lapsista sekä itsestämme. Tämän kokeilun avulla aikuiset pystyisivät pohtimaan lasten osallisuutta ja toimijuutta uudesta näkökulmasta käsin.

5.2 Osallisuuden synty

Varhaisin osallisuuden kokemus syntyy jo vauvana, silloin kun vauva huomaa, että hänen viesteihinsä vastataan riittävän usein ja ennustettavasti, tavalla jolla lapsi tuntee, että hän tulee kuulluksi. Ne, jotka hoitavat vauvaa usein, oppivat tuntemaan hänet ja tällöin mahdollisuus virittäytyä vauvan viesteihin on mahdollista. Tällä tavalla myös vauva oppii tunnistamaan hoitajien yksilölliset tavat ja tyylin sekä pystyy vastaamaan hoitajien viesteihin ja tuomaan omat aloitteensa ja toiveensa esiin sopivalla tavalla. Näin tapahtuu vauvan ja hoitavan aikuisen osallistuva vuorovaikutus. (Mäkelä 2011, 15.)

Aikuisen ja lapsen yhteisissä vuorovaikutuksellisissa hoiva- ja leikki-ilanteissa luodaan yhdessä leikkiä ja iloitaan yhteisestä kokemuksesta. Myönteisten tunteiden vahvistumisen kannalta leikki on ainutkertaista osallisuutta, jonka ainoana päämääränä on ilo. Vuorovaikutusleikkiin osallistumisesta syntyy mielen hyvinvoinnin perusta. Lapset ovat erilaisia siinä, kuinka voimakkaasti ja selvästi he hakevat aikuista heidän kanssaan vuorovaikutusleikkiin. Leikkiin kutsuminen on yhtä tärkeä aloite aikuiselta kuin kutsuminen syömään tai ulkoilemaan. Kun aikuinen tekee aloitteensa lapselle vuoropuhelun hengessä, hän vahvistaa samalla lasta omassa toimijuudessaan ja luovuudessaan. (Mäkelä 2011, 15.)

Nykyään aikuisilla on paljon murheita, jotka heidän tahtomattaan saattavat vähentää heidän kykyään, mahdollisuuksiaan ja voimavarojaan lapsen kanssa tapahtuvaan osallistavaan vuorovaikutukseen. Esimerkiksi vanhempien masennus, taloudelliset huolet, parisuhteen vaikeudet ja päihteet voivat heikentää lapsen minuuden kehittymisen mahdollisuuksia. Tällaisissa tapauksissa on erityisen tärkeää löytää muista ihmissuhteista aitoa vuorovaikutusta ja kiinnostusta lasta kohtaan. (Mäkelä 2011, 16.) Tällöin päiväkotit ja erilaiset kerhot ja heidän työntekijänsä ovat tärkeässä osassa.

Jotta luodaan hyvät mahdollisuudet lapsen osallistumiselle, mahdollistava ympäristö on tärkeässä asemassa. Lapset uskaltavat avautua, kun heillä on tunne, että sillä mitä he sanovat, on merkitystä. On kuitenkin muistettava, että lapset ajattelevat ja ilmaisevat itseään eri tavalla kuin aikuiset ja siksi heidän osallistumisprosessille on tärkeää, että se rakentuu konkreettisille asioille ja kokemuksille. Kun harjoitellaan lasten kanssa osallistumista, on huomioitava lapsen ikä- ja kehitystaso. Alkuharjoituksiksi sopivat esimerkiksi mielipiteen kysymiset aikuisten johtamista asioista ja pikku hiljaa edetään kohti suurempaa osallistumisen kulttuuria. Kun lapset oppivat jo pienenä osallistumista ja osallisuutta, he pystyvät iän myötä kehittymään rohkeiksi ja osallistuviksi kansalaisiksi. (Flowers 2009, 256.)

5.3 Lasten osallisuus seurakunnassa

Lapsen oikeuksien toteutuminen on tärkeä asia seurakunnassa. Lasta ja lapsuutta arvostava seurakunta kuulee ja näkee jokaisen lapsen ja ottaa hänet huomioon kirkon jäsenenä. Lapselle on luonteista elää uskoaan liikkuen, leikkien, tutkien, ihmetellen sekä iloiten ja siihen olisi annettava mahdollisuus. Tällöin katseet on siirrettävä kasvattajiin. (Mirkka Torppa 4.1.2012.)

Kirkkoherra Hans Tuominen on kirkon lapsi- ja nuorisotyön neuvottelupäivillä 14.1.2009 pitänyt puheenvuoron aiheesta, Mitä on osallisuus. Hans Tuomisen puheenvuorossa tuli esille, että osallisuus näyttää olevan tällä hetkellä Trendisana ja se on heijastunut vahvasti myös kirkkoon. Osallisuuteen liitetään Tuomisen mukaan usein sanat kokemuksellisuus, vuorovaikutteisuus, vastavuoroi-

suus ja aktiivisuus sekä toisaalta yksilöllisyys ja toisaalta taas yhteisöllisyys. Osallisuus on mukana olemista ja joukkoon kuulumista ja toisinaan kokemus siitä, että henkilöllä on mahdollisuus vaikuttaa itseään, lähiympäristöään tai yhteiskuntaa koskeviin asioihin ja päätöksentekoon. Tuomisen mukaan lapsi- ja nuorisotyössä ollaan jo vuosia ellei vuosikymmeniä rakennettu ja kehitetty toimintaa niin, että lapsi ja nuori voisi olla aktiivinen osallistuja ja toimija seurakunnissa. (Seurakuntien Lapsityön keskus ry 2012.)

Kasvattajien on huomioitava lapsen persoona, kehitystaso ja lapselle ominainen toimintatapa ja kunnioittaa lapsen valintoja. Kasvattajan herkkyyden, joustavuuden, tilannetaju sekä toiminnan tavoitteellisuuden ja suunnitteleminen, yksittäisen lapsen ja koko lapsiryhmän huomioiden on keskeistä. Tärkeää työn kannalta on jatkuva prosessointi johon kuuluu havainnointi, analysointi, suunnittelu, toiminta ja arviointi. (Mirkka Torppa 4.1.2012) Näiden vinkkien avulla lapsi oikeasti kuullaan, nähdään ja huomioidaan. Osallistumisen ja osallisuuden kautta ihmiset oppivat olemaan ja elämään yhdessä. (Varhaiskasvatuksen kehittämissuunnitelma 2012.)

Osallisuus näkyy kirkossa vahvasti ja tämän vuoksi toimeksiantajani toivoikin kehittämistoiminnassa koskien taidelähtöisiä menetelmiä ja tuokioita, meidän ottavan myös lasten osallisuuden huomioon. Kirkolla on meneillään hankkeita kuten Kirkon strategia 2015, Meidän kirkko- Osallisuuden yhteisö sekä varhaiskasvatuksen kehittämisen asiakirja, Lapsi on osallinen. Nämä koskevat kaikkia seurakuntia, mutta lisäksi seurakunnilla on myös omia hankkeita. Turun ja Kaarinan seurakuntayhtymässä on esimerkiksi perustettu lapsivaikutusten arviointia seuraava toimikunta. Tämän toimikunnan tarkoituksena on edistää lasten ja nuorten etuja ja oikeuksia seurakunnallisessa päätöksenteossa, eli huomioida lapsinäkökulma. (Turun ja Kaarinan seurakuntayhtymä (2012.) Näyn ja kuulun -hankkeen nettisivujen etusivulla oleva teksti: ”Missä minua ei nähdä eikä tarvita, sinne minulla ei ole tarvetta kuulua. Missä näyn ja kuulun, siellä viihdyn” kiteyttää osallisuuden ajatuksen hyvin (Näyn ja kuulun -hanke 2012.) Tämä ajatus kulki mukana kehittämissuunnitelmassamme. Oli tärkeää huomioida pienet toimijat kesäkerhon arjessa.

6 KEHITTÄMISTYÖN PROSESSI

6.1 Prosessin tavoitteet ja kehittämistehtävät

Suomalainen 2000-luvun työelämä elää muutosta, jossa kehittämistyöllä on merkittävä osansa. Kehittämistoimintaa tapahtuu niin yksittäisissä työtehtävissä kuin laajempaa organisaatiota koskien. Kehittämistyöstä puhutaan usein tieteen, teknologian ja talouden aloilla, mutta myös sosiaali- ja terveysalalla kehittämistoimintaa pidetään tärkeänä. (Toikko & Rantanen 2009, 7.) Tästä esimerkkinä on Riitta Kauppisen (1997) Päivähoidon ja esiopetuksen kehittämistoiminta-opas. Tämän oppaan tarkoituksena on ollut kerätä päivähoidon ja esiopetuksen kokeilijoita ja kokeiluja yhteen. Oppaan tavoitteena on ollut auttaa löytämään ja kohtaamaan toinen toisensa, kiihdyttää keskustelua ja ideointia lasten ja lapsuuden asemasta sekä luomaan uusia työtapoja ja kulttuuria. (Kauppinen 1997, 6.)

Toiminnallinen opinnäytetyö eli kehittämistyö on toinen vaihtoehto ammattikorkeakoulun tutkimukselliselle opinnäytetyölle. Toiminnallisissa opinnäytetyöissä opiskelijoita yleensä kiehtoo teorian ja käytännön saumaton yhdistäminen. Vilkan ja Airaksisen (2003) mukaan toiminnallinen opinnäytetyö tavoittelee ammatillisessa kentässä käytännön toimintaa kuten ohjeistamista, opastamista tai toiminnan järjestämistä. Tuotoksena voi syntyä muun muassa kirja, kansio, opas, vihko tai kotisivut. Kehittämistyön tavoitteena on olla työelämälähtöinen, käytännönläheinen, tutkimuksellisella asenteella toteutettu ja vielä riittävällä tasolla oman alan tietojen ja taitojen hallintaa osoittava. (Vilkka & Airaksinen 2003, 5, 9-10.) Kehittämistyön lähtökohtana voivat olla esimerkiksi tämän hetken tilanteen tai toiminnan ongelmat tai toive jostakin uudesta. Kehittämistyö voi koskea yksittäisiä työntekijöitä ja heidän ammatillista osaamistaan, tällaisessa tapauksessa tavoitellaan muutosta työnteon tavassa tai menetelmissä (Toikko & Rantanen 2009, 14–16.)

Meidän kehittämistyön tavoitteena oli saada lastenohjaajat innostumaan erilaisien taidelähtöisten menetelmien ja tuokioiden kokeilusta ja kokeilujen pohjalta

ottamaan ne osaksi omaa työtänsä. Tavoitteena oli myös saada lastenohjaajat miettimään toiminnassaan lasten osallisuuden huomioimista ja toteutumista.

Kehittämistyömme tavoitteita kohti etenimme kehittämistehtävien kautta. Kehittämistehtävänä oli saada lastenohjaajat tekemään yhteistyötä ja osallistumaan kehittämistyön prosessiin sekä saada aikaan yhteistyönä Taideidea-vihko ja laittaa niin sanotusti hyvä kiertoon. Taideidea-vihko painottuu erilaisiin taidelähtöisiin tuokioihin ja menetelmiin ja niissä pyritään ottamaan lapsilähtöisyys ja lapsen osallisuus huomioon. Taideidea-vihkoon keräsin lastenohjaajien hyväksi kokemia taidelähtöisiä menetelmiä ja tuokioita sekä lisäksi kesäkerhoissa lastenohjaajien kanssa yhdessä suunnitteleamme ja toteuttamamme tuokiot. Taideidea-vihon tarkoituksena on tulla yhdeksi lastenohjaajan työvälineeksi.

6.2 Prosessin kulku ja aikataulu

Ensimmäinen opinnäytetyötäni koskeva keskustelu toimeksiantajani, kasvatustieteiden keskuksen lapsityön johtajan kanssa käytiin jo vuoden 2011 marraskuussa. Silloin keskustelimme heidän tarpeistaan ja toiveistaan koskien opinnäytetyötäni sekä molempien alustavista tunneista ja ideoista. Tämän vuoden 2012 helmikuussa meillä oli toinen tapaaminen jossa oli mukana myös yksi lapsityönohjaaja. Kasvatustieteiden keskuksen varhaiskasvatustiimi oli pitänyt yhteisen palaverin aiheesta, minkälaisesta opinnäytetyöstä he ajattelisivat olevan heille sekä lastenohjaajille hyötyä.

Tapaamisessa toimeksiantaja esitti minulle aiheena taiteen, liikunnan tai ympäristötiedon. Luonnollisimmalta ja itselleni läheisimmältä vaihtoehdolta tuntui taide. Yhteistuumin päädyimme, että opinnäytetyöni on toiminnallinen eli kehittämistyö, aiheena taide ja toimintaympäristönä kesäkerho. Toimeksiantajani kertoi, että taiteen tekemisessä malliaskartelu on edelleen heillä voimassa ja hän toivoisi lastenohjaajille taiteen erilaisia toteutumismuotoja.

Aiheen päättämisen jälkeen minulla oli hyvää aikaa ennen huhtikuun lopulla alkavaa harjoittelua ja kehittämistyön kenttätoiminnan aloittamista tutustua kasvatustieteiden keskuksen toimintaan. Tämä tapahtui toimeksiantajani suosittlemi-

en kirjallisuus- ja Internet-lähteiden avulla. Sain toimeksiantajalta vapauden laittaa muutama päivä ennen harjoitteluni alkua tutuille lastenohjaajille Facebookin kautta viestiä ja kartoittaa olisiko joku heistä mahdollisesti kiinnostunut osallistumaan kehittämistyöhön.

Loin Facebookissa kavereinani oleville 11 lastenohjaajalle yhteisen keskustelun, jossa kerroin kehittämistoiminnastani ja kysyin heidän innostuksestaan, kiinnostuksestaan ja mahdollisuuksistaan osallistua kyseiseen prosessiin. Kerroin, että kartoitan kiinnostusta ja innostusta ja harjoitteluni alkaessa laitan kaikille Turun ja Kaarinan seurakunnan lastenohjaajille yhteisen sähköpostiviestin jossa kerroin tarkemmin tästä kehittämistyöstä. Kerroin myös, että työn raamit hioutuvat vielä toimeksiantajan kanssa ja haluan olla mahdollisimman tasavertainen kaikkia lastenohjaajia kohtaan, mutta on luonnollisesti helpompi aloittaa toiminta, jos on mukana myös tuttuja ihmisiä. Kerroin, että vaikka kaikki halukkaat eivät pääsisikään mukaan prosessin tähän osaan, joka tapahtuu kesäkerhoissa, on kuitenkin kaikkien lastenohjaajien mahdollisuus halutessaan osallistua. Osallistuminen kehittämistyöhön tapahtuu siinä tapauksessa itse hyväksi kokemien taidelähtöisten tuokioiden ja menetelmien kautta.

Muutama päivä Facebook-keskustelun jälkeen lähetin kaikille lastenohjaajille sähköpostia. Keräsin Facebook ja sähköpostin kautta kiinnostuneiden lastenohjaajien nimet ylös. Osa kiinnostuneista jäi valinnan ulkopuolelle oman kesäloman vuoksi tai siksi että toimi muussa kesätoiminnassa kuin kesäkerhossa. Meidän oli toimeksiantajan kanssa päädyttävä joihinkin valintakriteereihin. Valintakriteereiksi muodostuivat, että toimintamuoto on kesäkerho, jolloin toiminta on jokapäiväistä ja lapsiryhmä sama ja että kesäkerhossa on myös alle kouluikäisiä lapsia. Tämä siksi, että saadakseni lastentarhanopettajan pätevyyden opinnäytetyökin pitää olla alle kouluikäisten lasten parissa. Toimeksiantajan kanssa puntaroimme, miten monta kesäkerhoa olisi hyvä määrä. Päädyimme kolmeen, koska tällä tavalla pystyn tutustumaan paremmin lastenohjaajiin, kyseisten kerhojen toimintaan sekä lapsiin. Toimeksiantaja piti yhtenä hyvin tärkeänä kriteerinä myös, että prosessiin osallistuvat lastenohjaajat ovat innostuneita lähtemään mukaan. Yhdessä kesäkerhossa kun oli aina kolme lastenohjaajaa, oli heidän kaikkien oltava kiinnostuneita, jotta kyseisen kesäkerhon oli

mahdollista osallistua prosessiin. Kolme kesäkerhoa, jotka täyttivät nämä kaikki kriteerit olivat Halisten, Littoisten ja Poikluoman kesäkerhot.

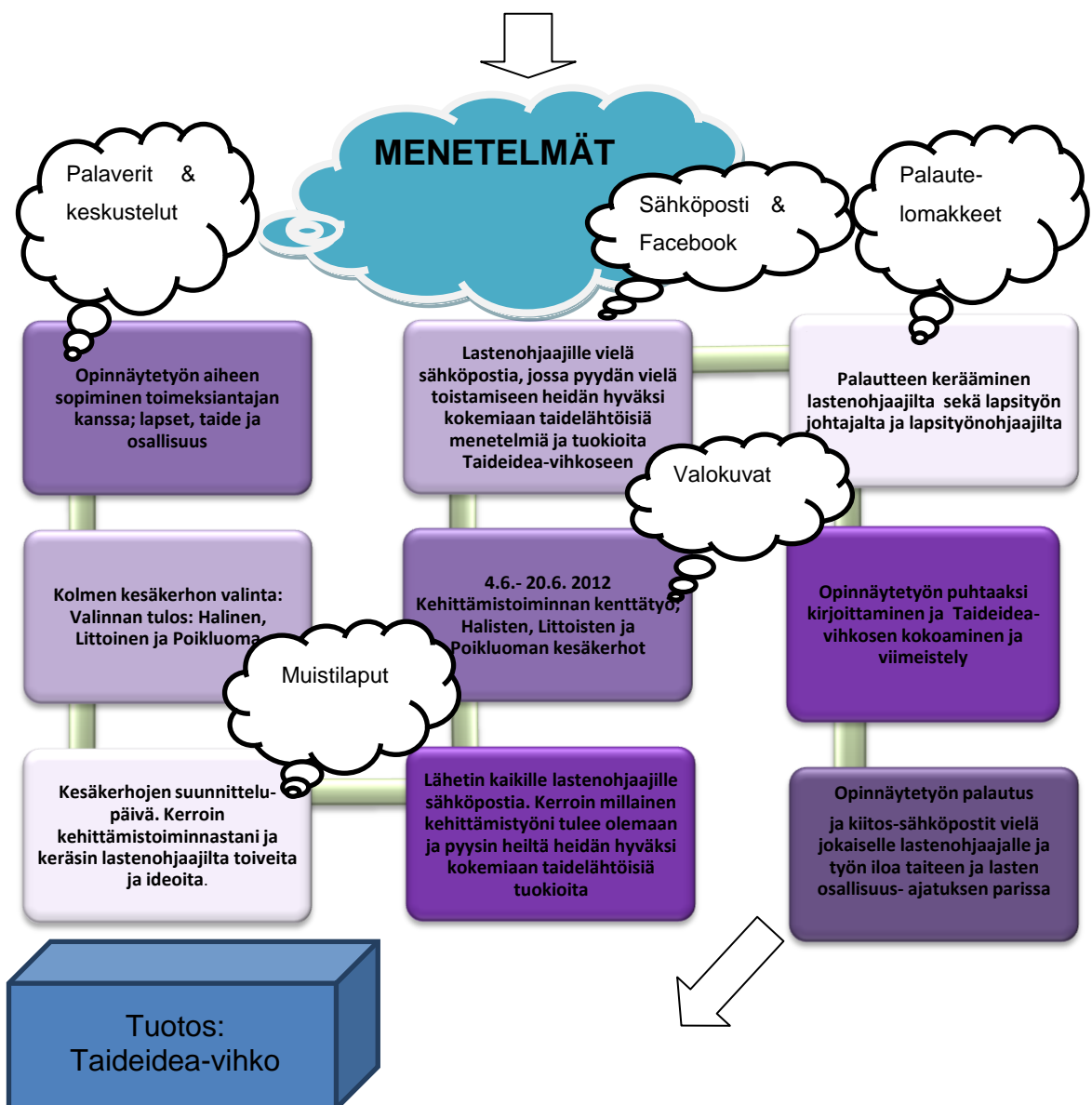
Lastenohjaajilla oli huhtikuun lopulla omissa tulevan kesän toimipisteissä suunnittelupäivä koskien kesätoimintaa ja silloin osallistuin kolmeen muutaman tunnin palaveriin kunkin kerhon lastenohjaajien kanssa. Palavereissa keskustelimme ajatuksistamme ja toiveistamme prosessia koskien ja sovimme käytännön asioista kuten aikatauluista. Lastenohjaajien mielestä tuokioiden määräksi kolme oli hyvä, kun ne koskevat erilaisia taidelähtöisiä menetelmiä. Yhteistuumin tulimme siihen lopputulokseen, että toteutamme projektin melko samanlaisena kaikissa kesäkerhoissa, huomioiden kuitenkin jokaisen kerhon yksilöllisyyden ja persoonallisuuden. (Liite1.)

Yhteistuumin keskustelun avulla päädyimme valitsemaan tuokioiksi sadutuksen, tanssin ja kädentaidot. Perusteluina olivat esimerkiksi, että sadutuksesta on paljon kuullut, muttei ole sitä käyttänyt, musiikin ilmaisun keinona tanssi kiinnostaa, mutta ei ole uskaltanut lähteä kokeilemaan. Kädentaidot valikoituivat pääasiassa siksi, että se on niin laaja menetelmä, jossa kokemusta on paljon, mutta lisäideat ovat aina tervetulleita. Toimeksiantajan mielestä suunnitelmamme kuulostivat hyvältä ja hän antoi suostumuksensa niihin.

Ensimmäisen sähköpostiviestin avulla tuokioita ei tullut kuin kolmelta lastenohjaajalta. Muutaman viikon kuluttua laitoin kuitenkin vielä uuden sähköpostiviestin, joka tuottikin sitten jo enemmän tulosta. (Liite2.) Osa lastenohjaajista toivoi kuitenkin, että menisin heidän työpisteelle ja he kertoisivat tuokionsa ja minä kirjaisin ne ylös. Kenttätoimintaan osallistuvien lastenohjaajien kanssa sovimme, että kerään heiltä materiaalia kenttätoimintani aikana ja se tuottikin paljon tulosta.

KEHITTÄMISTYÖN PROSESSI

- Toimeksiantaja: Kasvatusasiain keskus, Lapsityön johtaja Mirkka Torppa
- Toimijat & toimintaympäristö: Lastenohjaajat & Halisten, Littoisten ja Poikluoman kesäkerhot

Kuvio 1. Kehittämistyön prosessi.

Edellä oleva (Kuvio 1.) esittelee kehittämistyömme prosessin. Siitä käy ilmi, ketkä olivat toimijoita, miten prosessi eteni ja millä menetelmillä. Kuvion viimeinen kohta on tuotos eli Taideidea-vihko. Prosessi eteni toukokuun lopulla, vähän ennen kesäkerhojen alkua niin, että kävin keskustelemassa jokaisessa, kolmessa kesäkerhossa. Kävimme läpi vielä päivämäärät jolloin olen heidän kerhossaan ja olemmeko ottaneet huomioon prosessissa heidän kesäkerhon toimintasuunnitelmansa. Lastenohjaajat laittoivat kesäkerhokirjeen vanhemmille jossa kerrottiin myös minun osallistumisestani heidän toimintaansa. Kävimme läpi myös kesäkerhossa olevat materiaalit, ja että kaikki oli valmista kenttätöinnän alkuun.

Toimeksiantaja antoi minulle ja lastenohjaajille melko vapaat kädet ja saimme toteuttaa ideoitamme hyvin vapaasti, vaikka tietysti tietyt raamit olivat, kuten lupa-asiat. Minun ei tarvinnut tehdä niin sanottua virallista lupa-anomusta, sillä kasvatustieteiden keskuksen lapsityön johtaja antoi minulle suostumuksensa opinnäytetyön tekemiselle. Kasvatustieteiden keskuksen toiminnanjohtajan Hannu Hurme antoi kuitenkin myöhemmin tiedon, että minun pitää tehdä 1 A4 sivun mittainen raportti Turun ja Kaarinan yhteiselle kirkkoneuvostolle, josta selviää kuka olen ja millaisen opinnäytetyön meinaan tehdä. Se oli niin sanottu muodollisuus, jonka avulla pystytään kartoittamaan, millaisia opinnäytetöitä heille tehdään.

Opinnäytetyön toimeksiantosopimus opiskelijan ja toimeksiantajan välillä oli tärkeä täyttää ja allekirjoittaa. Toimeksiantosopimukseen kirjattiin, että raportissani ei saa tulla esille lasten tunnistettavia kasvokuvia eikä nimiä. Lastenohjaajien etuja ajoi myös toimeksiantajan määräys, että lastenohjaajan nimet saa julkistaa raportissa vain heidän suostumuksellaan. Jokainen lastenohjaaja antoi kirjallisen suostumuksen, että tarvittaessa hänen nimensä ja kesäkerhon nimi saa esiintyä raportissa.

Kesäkuun alussa kaikki oli valmista kesäkerhojen alkuun niin minun kuin lastenohjaajien osalta. Kesäkerhot alkoivat 4.6 ja lopuivat prosessin osalta 20.6. Vietin yhden päivän viikossa, kolmen viikon ajan, jokaisessa kolmesta kesäkerhosta, taidelähtöisen tuokioiden pyönteissä. Jokaisessa kolmessa kesäkerhossa tuokiot onnistuivat, ja niin lapset kuin lastenohjaajatkin olivat innostuneita ja

valmiita kokeilemaan uusia juttuja. Kolme tuokiotamme päätyi Taideidea-vihkoon sellaisessa muodossa, millaisina pidimme ne kerhoissa. Tuokiot eivät toteutuneet täysin samalla tavalla, joten taideidea-vihossakin tuokioiden vaihteista on eri vaihtoehtoja.

Palautteet kerääminen on tärkeä osa kehittämistoiminnan arviointia. Palautetta keräsin lastenohjaajilta, lapsityön johtajalta ja lapsityönohjaajilta palautelomakkeen muodossa. (Liite 3. ja Liite 4.) Lapsilta keräsin palautetta suullisesti ja hymy- ja surunaama-kortein, jokaisen tuokion päätteeksi sekä viimeisellä toimintakerralla koko prosessista. Lapsen kommentti: ”Kivointa oli se, kun olit kaikessa toiminnassa täysillä mukana”, toi hyvin ilmoille teoriakirjojenkin maininnan, että aikuinen on lapselle roolimalli. Mitä aikuinen tekee edellä, sitä lapsi perässä.

Palautteiden keräämisen jälkeen oli vuorossa teoriaosuuden viimeistely, taideidea-vihon työstäminen ja raportin valmiiksi kirjoittaminen. Kasvatusasiain keskus huolehtii taideidea-vihon jakamisesta lastenohjaajille työvälineeksi heidän arvioimana hyvänä ajankohtana. Kehittämistyön päätyttyä laitoin kaikille prosessiin osallistuville lastenohjaajille kiitokset ja kaikkea hyvää toivotukset taiteen ja osallisuuden ihmeellisessä ja luovassa maailmassa.

Kuva 1. Kirjoitusprosessi.

6.3 Millä menetelmillä kohti tavoitetta

Toiminnallisessa opinnäytetyössä tutkimuskäytänteitä käytetään väljemmässä merkityksessä kuin tutkimuksellisessa opinnäytetyössä, vaikka samoja tiedon keräämisen keinoja voidaankin käyttää molemmissa opinnäytetyön tyypeissä. (Vilkkä & Airaksinen 2003, 56-57.) Tavallisimpia aineistonkeruumenetelmiä ovat haastattelu, kysely, havainnointi ja erilaisiin dokumentteihin perustuva tieto. Riippuu tutkimus/ kehittämistyön -asetelmasta mikä on paras aineistonkeruumenetelmä. Strukturoidussa asetelmassa kokeelliset menetelmät ja strukturoidut kyselyt tuovat toivotut tulokset kun taas vapaammassa asetelmassa on luontevampaa käyttää esimerkiksi havainnointia, keskustelua ja omaelämäkertoja aineistonhankinnan menetelminä. (Tuomi & Sarajärvi 2002, 73.)

Tässä kehittämistoiminnassa menetelminä käytettiin opinnäytetyöpäiväkirjaa, palavereja, muistilapputyöskentelyä, sähköposti- ja Facebook-viestittelyä, keskustelua, valokuvia ja palautelomakkeita. Näillä kyseisillä menetelmillä saimme kehittämistoiminnan etenemään toivomallamme tavalla. Aikataulut pitivät, Taideidea-vihko saatiin valmiiksi ja lastenohjaajat olivat tyytyväisiä prosessiin.

Käytin koko kehittämistoiminnan prosessin ajan dokumentoinnissa opinnäytetyöpäiväkirjaa. Opinnäytetyö on pitkä ja laaja prosessi, jonka vaiheita olisi mahdoton muistaa enää prosessin loppuvaiheessa, ilman tarkkoja muistiinpanoja. Vilkkä & Airaksinen (2003) mukaan on tärkeää löytää itselleen sopiva tapa kirjoittaa opinnäytetyöpäiväkirjaa, ja sen olisi hyvä sisältää niin ideoita, kirjallisuutta kuin pohdintojakin. (Vilkkä & Airaksinen 2003, 19–20.) Itse opinnäytetyöpäiväkirja-menetelmään käytin välineinä kynää ja kierrevihkoa. Vihko seurasi helposti mukani moneen paikkaan ja oli mielestäni helpompi käyttää kuin tietokonetta. Opinnäytetyöpäiväkirja kertoo hienosti sen, kuinka paljon ajatuksia, ideoita ja näiden muutoksia prosessin aikana oikein tapahtuikaan.

Kehittämistoiminnassa menetelmänä palaverit ja keskustelut olivat hyvin merkittävässä osassa. Palavereja pidin lastenohjaajien kanssa, mutta yhtään sellaista palaveria emme pitäneet jossa me kaikki kehittämistyön kenttätoiminnan toimi-

jat olisimme olleet läsnä. Minä toimin viestinviejänä lastenohjaajien sekä toimeksiantajan ja lastenohjaajien välillä.

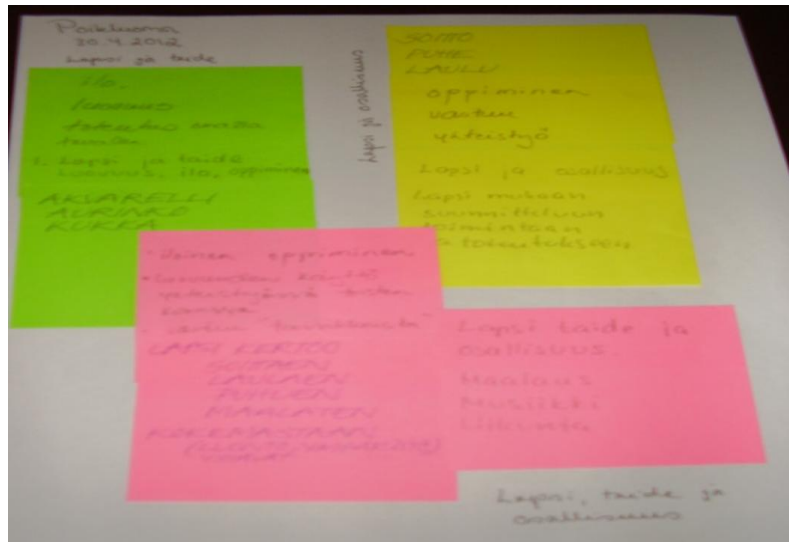
Kuva 2. Palaverin iloa (Heurix.fi).

Olennaista palavereissa on se, että asioita valmistellaan ja päätetään, yhdessä. Palaverissa tarvitaan johtamis- ja ryhmätyötaitoja. Palaverissa ei riitä se, että kokoonnutaan vain yhteen juttelemaan mieleen juolahtavista asioista, vaan niissä pitäisi olla tavoitteellista keskustelua, jotta päästäisiin yhteisiin ja harkittuihin päätöksiin ja palaveriaika saataisiin käytettyä tehokkaasti. Myönteinen ilmapiiri on palaverille hyvä lähtökohta. (Spiik 1999, 150.) Meidän kaikki palaverit tapahtuivat myönteisen ja innostuneen ilmapiirin ympäröimänä.

Lastenohjaajien kesäkerhojen suunnittelupäivänä olin mukana kolmessa kesäkerho-palaverissa. Jokaisessa kesäkerhon suunnittelupalaverissa oli mukana kolme lastenohjaajaa ja minä. Palavereissa keskustelimme ajatuksistamme ja toiveistamme prosessia koskien ja sovimme aikatauluista sekä muista käytännönasioista. Suunnittelupalaverissa toteutin muistilapputyöskentelymenetelmän. Kaikissa kesäkerhoissa suunnittelupalaveri sujui saman kaavan mukaan, joten liitteeksi laitoin yhden suunnittelupalaverimuistion, ja valitsin Poikluoman kesäkerhon siksi, että se oli palavereista ensimmäinen. (Liite1.)

Muistilapputyöskentely toteutettiin jokaisessa kolmessa suunnittelupalaverissa. Ohjeistukseksi annoin, että lastenohjaajat kirjoittavat kolme kohtaa, mitä tulee kyseisistä sanoista mieleen. Jaoin jokaiselle lastenohjaajalle ensin vihreän

muistilapun, teemalla lapsi ja taide ja seuraavaksi keltaisen muistilapun teemalla lapsi ja osallisuus. Viimeinen pinkki muistilappu keräsi yhteen kahden edellisen teemat eli lapsi, taide ja osallisuus. Jokainen teki tämän työskentelyvaiheen yksin, rauhallisessa tunnelmassa ja jokaiselle annettiin tarvitsemansa aika. Lopuksi keräsin kaikkien nimettömät muistilaput seinälle aina yhden teeman alle ja luin ne kaikki ääneen. Lukemiseni jälkeen keskustelimme kohta kohdalta esille tulleista ajatuksista ja siitä miten voisimme huomioida näitä kyseisiä asioita kehittämistoiminnassamme. Menetelmä oli vuorovaikutuksellinen ja jokainen uskalsi osallistua keskusteluun. Muistilappu-menetelmän aineistosta osioita on liitetty taideidea-vihkoon.

Kuva 3. Muistilappu-työskentely.

Facebook- ja sähköpostiviestittelyt, valokuvat sekä keskustelut olivat menetelmiä jotka kulkivat mukana koko prosessin ajan. Facebook- ja sähköpostiviestittelyn avulla kerroin lastenohjaajille kehittämistoiminnastani. Sähköpostin avulla sain lastenohjaajilta Taideidea-vihkoon materiaalia. (Liite 2.) Liite 2. on teksti, jonka lähetin kaikille lastenohjaajille sähköpostilla. Sähköpostien ja Facebookin avulla onnistui myös tiedonkulku lastenohjaajien kanssa, jos esimerkiksi tuli jotakin muutoksia tai uusia ideoita puolin ja toisin. Sähköpostien avulla yhteydenpito toimeksiantajaan oli myös helppoa ja tärkeää ja koska olimme fyysisesti eri paikoissa

Valokuvia otimme lapsista tuokioiden eri vaiheissa sekä myös lopputuloksista. Valokuvasin myös muistilapputyöskentelyn ja lasten palautteessa käyttämäni hymynaama-kortit ja lastenohjaajan palautelomakkeen. Kesäkerhossa lapsista huomasin, että he olivat mielissään kun heidän toimintaansa kuvattiin. Laitoin kuvat usein jo saman päivän aikana koneelle, joten pystyimme lasten kanssa katsomaan niitä tietokoneelta. Lapset olivat kiinnostuneita niin omista kuin muidenkin lasten töistä.

Valokuva on siitä hyvä menetelmä, että sen avulla voidaan tehdä näkyväksi sellaista, mikä muuten saattaisi jäädä huomaamatta kiireen ja touhun lomassa. Kuvat eivät luonnollisesti korvaa todellisuutta, mutta niihin voi tallentua unohtumattomia, tärkeitä hetkiä. Valokuvissa valokuvan ottaja on myös suurella roolilla, sillä hän pystyy vaikuttamaan siihen, mitä kuvaa. Kuvat siis kertovat niin kuvaajasta kuin kuvattavasta. (Saraste 1996, 185.)

Kuten kuvat kertovat toimijoistaan, niin myös keskustelut. Keskusteluja oli prosessimme aikana paljon. Keskustelua tapahtui niin kasvatusasiain keskuksen varhaiskasvatustiimin, lastenohjaajien kuin lasten kanssa. Keskustelut olivat hyvin monen tyyliä, mutta tärkeää niissä oli vapaan sanan oikeus. Ajatukset, mielipiteet ja ideat tulivat rohkeasti esille. Keskustelimme lastenohjaajien kanssa aina ennen jokaista tuokiota, että kaikille oli selvää, mitä ja miten teemme ja onko jotakin mikä mietityttää. Jokaisen tuokion jälkeen keskustelimme ajatuksista ja fiiliksistä, siitä miten tuokio sujui, miten lapset saivat olla osallisia ja miten meidän yhteistyö sujui.

Lapsien kanssa keskustelimme työskentelyn ohessa ja tuokioiden päätteeksi. Keskusteluissa lasten kanssa, saimme tietää mitä he ajattelivat tuokioista ja haluaisivatko he esimerkiksi jatkotyöstää niitä jotenkin. Kerroin lapsille myös miten ylpeitä olimme lastenohjaajien kanssa heidän osallistumisestaan. Lapset kertoivat hymynaamoin ja sanallisesti, olivatko pitäneet tuokiosta. Kehittämistoiminnan loppupuolella keräsin palautetta vielä palautelomakkeella lastenohjaajilta ja kasvatusasiain keskuksen varhaiskasvatustiimiläisiltä.

6.4 Kentällä taiteilemassa lasten ja lastenohjaajien kanssa

Kädentaito-tuokio

Ensimmäinen taidetuokiomme kesäkerhossa oli kädentaitotuokio ja keskustelimme silloin myös lasten kanssa yleisesti, mitä he ajattelevat taide-sanan merkitsevän. Katselimme lasten kanssa myös erilaisia lapsille tarkoitettuja taidekirjoja. Kun taiteesta oli keskusteltu ja kokemuksia vaihdettu, aloitimme kädentaitojen tekemisen.

Jaoimme lastenohjaajien kanssa lapset kahteen ryhmään ja jaoimme molemmille ryhmille yhden ison valkoisen lakanakangaspalan ja monen värisiä kangasrusseja. Kerroimme lapsille, että he saavat tehdä kankaaseen sellaisen kuvan, mistä heille tulee hyvä mieli täällä kesäkerhossa. Kangas levitettiin lattialle ja se oli niin iso, että jokaiselle oli siinä hyvä tila piirtää oma kuva. Lakanasta tuli yhteinen taideteos, jossa oli kuitenkin jokaisen yksilöllinen kädenjälki.

Aikaa varasimme noin 15 minuuttia. Muutamat lapsista tekivät tämän nopeasti ja toiset taas rauhassa ja hitaasti, joten annoimme lapsille mahdollisuuden jatkaa piirtämistä myöhemmin. Kun jokainen oli saanut kuvan piirrettyä, keräänyimme takaisin piiriin ja näytimme toinen toisillemme, millainen taide-kangas olli aikaiseksi saatu. Taide-kangas otettiin esille jokaisen tuokion alussa, jolloin se muistutti jokaista lasta, että nyt alkaa taas taiteilu.

Kuva 4. Taide-lakana.

Kun taide-lakana oli tehty, jatkoimme vielä kädentaitojen tekemistä ja aiheena on Oma unelmien kesäkerho. Pyysimme jokaista lasta sulkemaan silmänsä ja

miettämään millainen juuri hänen Unelmien kesäkerho voisi olla. Lapsia avustimme esimerkein, millainen rakennus, piha, leikkikenttä, lelut, kaverit, ohjaajat ja mitä siellä voisi tehdä, mitä leikkiä ja mitä pelata.

Esille olimme laittaneet lastenohjaajien kanssa mahdollisimman paljon erilaisia materiaaleja, joista lapset saivat valita mieleisensä. Myös luonnonmateriaalien hakemiseen ulkoa kannustettiin ja kun lapsi pyysi jotakin muuta materiaalia, me aikuiset olimme valmiita auttamaan. Kun työ oli valmis, joku meistä aikuisista kirjoitti lapulle, mitä lapsi kertoi kuvassa olevan ja koululaisille annoimme mahdollisuuden kirjoittaa myös itse. Lapsinäkökulmaa saimme tällä tavalla tietoomme.

kävimme lastenohjaajien kanssa läpi lasten työt sekä keskustelimme niistä ja kirjoitimme ylös, mitä lapset olivat taiteilleet ja millainen heidän mielestään olisi unelmien kesäkerho. Tarkoituksena oli vertailla lasten toiveita lastenohjaajien kirjaamaan kesäkerhon toimintasuunnitelmaan ja keskustella miten olisi mahdollista toteuttaa joitakin lasten toiveita ja ideoita. Seuraavana päivänä lapset näyttivät aamupiirissä tekemänsä taideteoksen toisille lapsille ja kertoivat mitä teoksessa on. Lopuksi keskusteltiin lasten kanssa yhdessä mitä he olivat piirtäneet ja kertoneet siitä, mitä heidän unelmien kesäkerhossa olisi. Lasten kanssa pohdimme, että voisimmeko yhdessä tehdä jotain muutoksia kerhon toimintaan. Tällä tavalla lapset pääsivät osallisiksi kesäkerhon toiminnan suunnitteluun ja toteutukseen. Osa toiveista oli mahdotonta toteuttaa, kuten karkkipuut ja huvipuistot. Lapset olivat laittaneet mielikuvituksen liikkeelle, mutta kyllä sieltä löytyi ulkoilu, erilaisia leikkejä, maalausta, vapaata oleilua, uima-altaassa kahlaaminen, jotka pystyttiin toteuttamaan kesäkerhoissa.

Kuva 5. Oma unelmien kesäkerho.

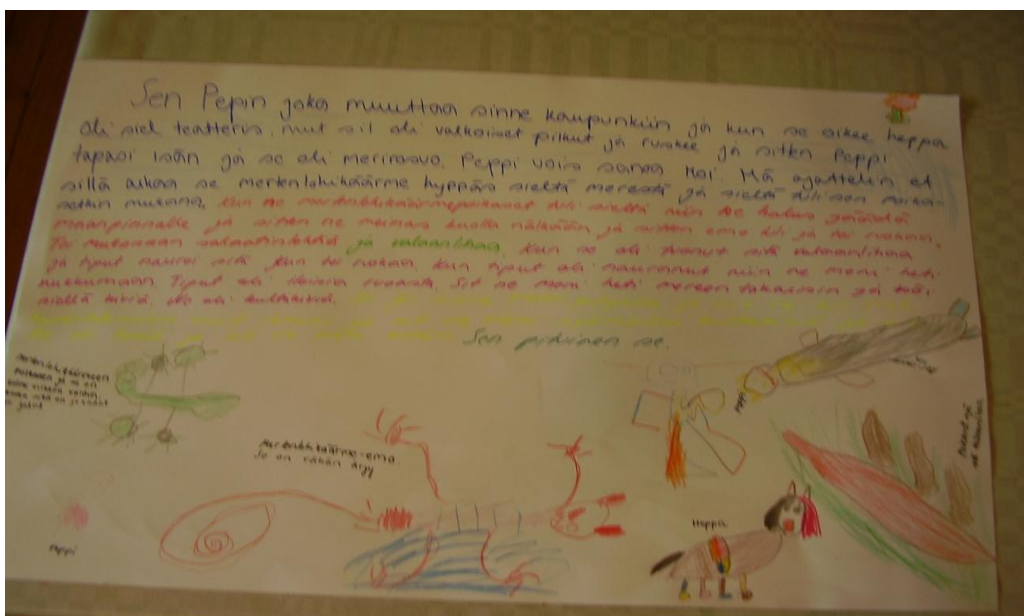
Sadutus- tuokio

Sadutus-tuokiomme alkoi sillä, että keskustelimme yhdessä lasten kanssa saduista ja tarinoista ja siitä voiko lapsi heidän mielestään itse osata tehdä satuja. Tämän jälkeen kerroin millaisia sadutus-vaihtoehtoja me olemme lastenohjaajien kanssa suunnitelleet ja että he saavat valita mieleisensä vaihtoehdon. Koulu-
laisille mahdollisuuksia oli enemmän heidän luku- ja kirjoitustaidon vuoksi. Vaihtoehtoina olemme kehitelleet yksilösadutuksen, ryhäsadutuksen, lasten toisilleen kokeileman sadutuksen ja sellaisen, että rauhalliseen huoneeseen laitetaan iso pahvi, johon saa yksi kerrallaan käydä jatkamassa satua haluamallaan tavalla.

Ryhäsadutuksen alustukseen otimme lasten kuvakirjasta yhden aukeaman, mutta se olisi voinut olla vaikka joku lehdestä otettu luontokuva tai joku lause kuten ”Me metsäseikkailulla”. Ryhäsadutuksessa lapset istuivat piirissä ja jokainen sai jatkaa satua vuorollaan ainakin yhden kerran ja halutessaan enemmän. Jos ei keksinyt mitään, sai antaa vuoron toiselle, ettei tarvinnut kokea paniikkia. Kun joku lapsista keksi paljon, hän sai myös kertoa. Ja kerroimme hänelle, että voimme tehdä hänen kanssaan myös yksilösadutusta, jos satua tulee. Toisille satujen ja tarinoiden keksiminen oli helppoa ja toisille taas vaikeaa

ja se myös jännitti, kun oli uusi tilanne. Toteutimme ryhmäsadutuksen pienissä alle kymmenen lapsen ryhmissä.

Sadutuksesta voi tehdä myös paljon erilaista jatkotyöskentelyä kuten kuvittaa satu, keksiä siitä runo, laulu, tanssiesitys tai vaikka näytelmä. Annoimme lapsille mahdollisuuden valita jatkotyöskentelyvaihtoehdon, vaikka alle kouluikäisille luonnollinen vaihtoehto on kuvittaminen. Yksi prosessiin osallistunut lastenhoaja kertoi, että lapset olivat halunneet jatkaa sadutusta tuokion jälkeenkin ja kesken eväiden syömisen eräs lapset oli halunnut kertoa itse keksimänsä sadun.

Kuva 6. Ryhmäsadutuksen tuotos.

Tanssi-ilmaisu-tuokio

Valitsimme lasten kanssa ennen tanssimisen aloittamista musiikin. Luovaa tanssimme yksin, pareittain ja ryhmissä. On tärkeää antaa lasten luovuudelle ja osallisuudelle mahdollisuus. Joku lapsista voi välillä toimia tanssin ohjaajana ja tehdä edeltä ja muut tekevät saman perässä, eli aikuisen ei tarvitse aina olla se ohjaaja. Tässä muutamia ideoita, miten tanssi-ilmaisu voi toteuttaa

- Saa käyttää koko tilaa ja liikkua miten haluaa, mutta törmätä ei saa
- Ollaan vastakkain parin kanssa. Toinen on aina liikkeessä ja toinen seisoo paikallaan, nämä aina vuorottelevat
- Tanssitaan silmät kiinni tai niin, että toisella silmät auki ja toisella kiinni
- Tanssitaan eri tasoissa; matalalla (ollaan kaloja, käärmeitä), varpailaan (kurkotellaan tähtiä ja kuuta, kiivetään puuhun, aidan yli, ollaan lintuja, perhosia)
- Vaihdetaan pareja, aina kun kuuluu joku merkkiäni
- Tanssitaan piirissä, selätysten, istuen,
- Tanssitaan niin, että vain kädet liikkuu, vain jalat liikkuu
- Tanssitaan pallon, huivin, sanomalehden kanssa
- Otetaan soittimet mukaan
- Otetaan lapsilta ideoita vastaan, muista lasten osallisuus

Kuva 7. Tanssi-ilmaisua huivein.

Kenttätöön lopetus meillä oli taidenäyttelyn järjestäminen. Kokosimme yhdessä koko kerhoryhmän kanssa taidenäyttelyn. Lapset saivat päättää miten omat työt asetellaan, minne ja miten. Jokainen lapsi sai päättää itse mitkä omat työnsä haluaa taidenäyttelyyn esille laittaa. Yhdessä lasten kanssa valitsimme taidenäyttelyyn musiikin. Taidenäyttelyyn lapset tekivät itse kutsut. Kutsuttuja olivat vanhemmat, sisarukset ja isovanhemmatkin. Yhden kerhon kahdeksan lapsen ryhmästä, taidenäyttelyyn osallistui 29 vierasta. Tapahtuma oli lapsille tärkeä ja vierailijoiden mielenkiinnon herättävä. Yhdessä kerhossa ei pidetty taidenäyttelyä, koska he halusivat antaa lapsille töitä kotiin aikaisemmin. Näille lastenohjaajille kerroin kuitenkin kahden muun kerhon taidenäyttelystä, eli idea jäi varmasti heidän mieleensä ja toteuttavat sellaisen ehkä joskus toiste.

Taidenäyttelystä voisi saada inspiraation tanssi-ilmaisuun. Jos jossakin työssä on kuvattu metsää, voisi kuvitella tanssivansa metsässä tai olla puita metsässä. Jos innokkaita löytyy, voivat lapset pienissä porukoissa harjoitella vaikka esityksiä, joita haluavat esittää taidenäyttelyssä. Lapsilta voisi myös kysyä, haluaako joku heistä juontaa taidenäyttelyn tai vaikka pukeutua siihen jotenkin erilaisesti. Tarkoituksena oli tehdä taidenäyttelystä lasten näköinen ja toivoma ja sellaisia niistä tuli.

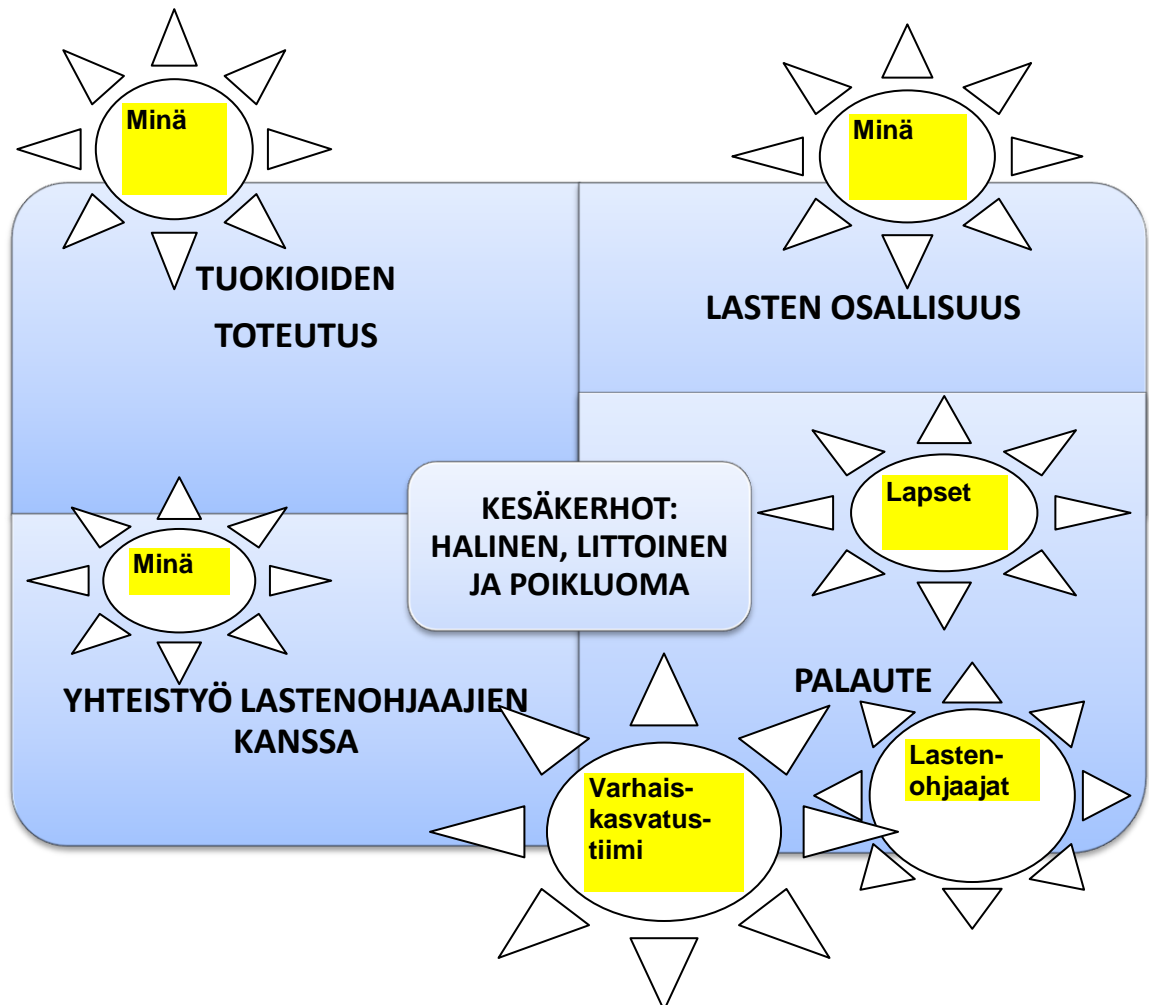
Kuva 8. Lasten suunnittelema ja toteuttama taidenäyttely.

6.5 Kehittämistoiminnan arvio

Kehittäminen on konkreettista toimintaa, jolla pyritään jonkin selkeästi määritellyn tavoitteen saavuttamiseen. Kehittämistoiminnan onnistuminen voidaan arvioida sillä, miten hyvin prosessin alussa määritelty tavoite onnistutaan saavuttamaan. (Toikko & Rantanen 2009, 14.) Arviointi on kehittämistoiminnan merkittävä osa-alue. Perinteisen tutkimuksen sijaan kehittämistoiminnassa muodostuu useita aineistoja prosessin aikana, joita arvioidaan prosessin edetessä. Kukin arviointi saattaa muuttaa käytännön toimintaa. Aineistojen kerääminen ja arviointi mahdollistaa kehittämistoiminnan kohdentamista. Tavoitteetkin voivat muuttua prosessin aikana. (Toikko & Rantanen 2009, 82–85.) Kehittämistoiminnassamme tavoitteet pysyivät samoina, mutta toiminta kehittyi prosessin kuluessa. Ilman palavereja ja keskusteluja ja niiden tuotoksina syntyviä mielipiteitä ja ideoita kehittyminen tuskin olisi ollut mahdollista.

Tavallisesti on mielekästä kerätä palautetta tavoitteiden saavuttamisesta oman arvioinnin lisäksi myös kohderyhmältä. Palautetta voi pyytää esimerkiksi jonkun tapahtuman onnistumisesta, oppaan käytettävyydestä, työn visuaalisesta ilmeestä sekä luettavuudesta. (Vilkka & Airaksinen 2003, 157.) Minä keräsin palautetta lapsilta, lastenohjaajilta sekä kasvatusasiain keskuksen varhaiskasvatuksen tiimiltä eli lapsityön johtajalta ja lapsityönohjaajilta.

Toimeksiantaja, lapsityön johtaja pyysi minua arvioimaan omalta osaltani kenttätöiminnan prosessia seuraavien kriteerien avulla: toteutus, lasten osallisuus ja yhteistyö lastenohjaajien kanssa. (Kuvio 2.) esittelee arviointini kriteerit sekä palaute-kohdan. Kuvion keskellä ovat nimettyinä kesäkerhot ja aurinkoina ovat arvioitsijat/ palautteen antajat. Toimeksiantaja antoi kriteerit minulle vasta kesäkerhon kenttätöön päätyttyä, jolloin olin jo palautelomakkeet antanut. Tämän vuoksi palautelomake lastenohjaajille ja varhaiskasvatuksen tiimille ei ole täysin yhdenmukainen minulta toivottujen arviointikriteerien kanssa, vaikka sieltä samoja kohtiakin löytyy. Tekstiin pyrin saamaan loogisesti lasten, lastenohjaajien ja toimeksiantajan palautteista osioita oman arviointini osaksi. Tällä tavalla muodostui yhtenäinen arviointi.

Kuvio 2. Kehittämistyön arvio.

Jokaisen toimintapäivän jälkeen keräsin lapsilta palautetta kyseisen päivän tuokiosta. Palaute kerättiin suullisesti sekä iloinen ja surullinen - naama-korteilla. Jokainen lapsista näytti iloista hymynaamakorttia ja yleisin vastaus oli, että oli kivaa. Viimeisenä päivänä kun olimme pitäneet viimeisenkin taidetuokion, lapset saivat kertoa kokonaisuudessaan, mikä oli ollut mukavinta. Tässä tuli erilaisia vastauksia, vaikkakin jokainen tuokio sai kannatusta. Isommat tytöt suosivat tanssia ja isommat pojat taas kädentaitoja. Pienemmille, alle kouluikäisille mikään tuokiosta ei noussut selvästi ylitse muiden, vaan niin sadutus, tanssi kuin kädentaidotkin saivat tasaisesti suosiota. Viimeinen toimintapäivä; taidenäytte-

lyineen, tanssi-ilmaisuineen oli monen lapsen mielestä hieno juttu, vaikka osaa omien sanojensa mukaan vähän jännittikin.

Kuva 9. Iloinen ja surullinen – naamakortit.

Muutamit lasten kommentit, antoivat mielestäni meille aikuisille pohdittavaa ja samalla myös syyn olla ylpeitä suunnittelemastamme ja toteuttamastamme taidelähtöisestä toiminnasta. Poika 8 vuotta kädentaidosta: *"Mä olin ennakkoluuloinen, jos tää on taidetta, niin taide onkin kivaa"* sekä tyttö 9 vuotta tanssi-ilmaisusta: *"parasta oli, kun säkin olit kaikessa innokkaana mukana"*. Näissä lasten kommentteissa tulee esille se, että lapsillakin voi olla ennakkoluuloja ja me aikuisena voimme vaikuttaa niihin, niin hyvässä kuin pahassa. Toinen kommentti toi esille sen, että vaikka lapset tykkäävät toimia itsenäisestikin, he arvostavat sitä, että aikuinen on innostunut, kiinnostunut ja tekee asioita heidän kanssaan. Yleisesti lasten palautteiden pohjalta voisi sanoa, että onnistuimme valitsemaan sellaiset tuokiot, jotka saivat lapset tekemään ja nauttimaan taiteesta.

Jokaisen toimintapäivän jälkeen lastenohjaajien kanssa keskustelimme, miten meidän mielestämme päivä sujui ja olisiko jotain voitu tehdä toisin. Tärkeää oli kuulla jokaisen fiilikset ja miettiä sen johdantelemana myös seuraavan kerran tapaamisemme. Kenttätoiminnan loputtua keräsin lastenohjaajilta palautetta palautelomakkeella. Takaisin sain kahdeksan lomaketta. Kahdeksan lomaketta siksi, että yksi työpari täytti lomakkeen yhteisesti, eli jokainen heistä antoi palau-

tetta. Lastenohjaajat saivat täyttää ja palauttaa lomakkeet itselle helpoimmalla ja mieluisimmalla tavalla. (Liite 1.)

Yksi lastenohjaajista halusi minun kirjoittavan mitä hän saneli, osa täytti palautelomakkeen paikanpäällä käsin kirjoitettuna ja osa halusi lomakkeen sähköpostiliitteenä ja täytti rauhassa kotona. Osa lastenohjaajista halusi laittaa oman ja kesäkerhon nimen, mutta se ei kuitenkaan ollut välttämätöntä. Kukin siis täytti kaavakkeen itselleen sopivimmalla tavalla, ja minä olin siihen suostuvainen. Palautelomakkeessa oli viisi kysymystä, mutta yksi kysymyksistä, numero 4, ei ollut perinteinen palautekysymys vaan sen tarkoituksena oli ideoiden kerääminen Taideidea-vihkoon. Palautelomakkeen lähetin toimeksiantajalle hyväksyttäväksi, ennen kuin annoin ne lastenohjaajien täytettäväksi.

Kesäkerho-kenttätoimintani jälkeen minulla oli tapaaminen toimeksiantajani, lapsityön johtajan kanssa. Keskustelimme minun kokemuksista ja meidän molempien ajatuksista ja tunnelmista joita olimme kokeneet prosessin aikana. Keskustelimme myös siitä, miten ajattelimme kehittämistoiminnan vaikuttavan lastenohjaajien tulevaisuuteen. Keräsin palautetta palautelomakkeella myös varhaiskasvatuksen tiimiltä, eli lapsityön johtajalta ja lapsityönohjaajilta. Jokainen heistä vastasi palautteeseen. (Liite 2.)

Toteutus

Kaikissa kerhoissa tuokiot eivät toteutuneet täysin samanlaisina. Lastenohjaajat, lapset sekä tilat vaikuttivat siihen. Toiminta muokkaantui kuitenkin jokaiselle kerholle omanlaiseksi ja luontevaksi.

Yhdessä kesäkerhossa lapset oli jaettu kahteen ryhmään, eli pienet ja isot lapset olivat erikseen, kun kahdessa muussa kerhossa lapset olivat yhdessä ryhmässä. Kun lapset oli jaettu kahteen ryhmään, pidin yhden lastenohjaajan kanssa pienemmille lapsille tuokiot, mutta isommat lapset osallistuivat niihin muunnellen, oman mielenkiintonsa mukaan. Osassa kerhoissa kannustettiin enemmän vapaaehtoisuuteen kuin toisissa.

Keräsin kenttätoimintani kesäkerhoissa olevilta lastenohjaajilta niin suullisesti kuin palautelomakkeessa toiveita ja ideoita, mitä taideidea-vihkoon voisi tulla.

He toivoivat esimerkiksi meidän kenttätoiminnassa pitämämme tuokiot, musiikkiin liittyviä tuokioita, vinkkejä sadutukseen ja yleisesti monipuolisia ideoita, joita voi käyttää arjessa ja jotka sopivat eri työmuotoihin ja monen ikäisille lapsille. Tuli myös ihan konkreettisia ideoita, jotka olen liittänyt sellaisinaan Taideidea-vihkoon. Taideidea-vihon kokoamiseen osallistuivat myös muut kuin kenttätoimintaan osallistuvat lastenohjaajat. Toteutus taideidea-vihon osalta sujui monivaiheisesti. Keräsin ideoita kaikilta Turun ja Kaarinan seurakuntayhtymän lastenohjaajilta. Sähköpostilla sain vain muutamia tuokiota, mutta kävin keräämässä tuokioita lastenohjaajien työpisteiltä ja tällä tavalla se tuotti tulosta.

Lapsityön johtajan ja lapsityönohjaajien palautelomakkeiden perusteella tein työtä ammatillisesti sekä määrätietoisesti. Työni oli ammatillista ja osoitin hyviä vuorovaikutustaitoja niin toimistolla kuin kentällä. Näiden kommenttien myötä prosessin toteutuminen sujui heidän mielestään hyvin.

Lasten osallisuus

Osallisuus oli kaikille lastenohjaajille sanana tuttu. Se miten sitä käytännössä voisi toteuttaa, olikin monille vieraampi asia ja aiheutti keskustelua ja pohtimista prosessin alkuvaiheessa. Keskustelujen ja pohtimisen tuloksena saimme suunniteltua ja toteutettua toimintaa, joka otti lasten osallisuuden huomioon. Mielestäni kaikissa kerhoissa otettiin lasten osallisuus ja lapsilähtöisyys huomioon ja se kirjattiin myös toimintasuunnitelmaan. Vapaaehtoisuutta myös tarjottiin, jos ei halunnut osallistua, ei tarvinnut. Toisissa kerhoissa vapaaehtoisuus oli enemmän valloilla kuin toisissa.

Lasten osallisuus tuli käytännössä esille lasten kanssa keskusteluissa, ideoiden keräämisellä ja niiden toteuttamisena, materiaalien valinnoissa, työskentelyn mahdollisuudesta jatkaa myöhemmin ja jatkotyöskentelylle annettiin myös mahdollisuus. Osallisuus toteutui kerhoissa myös sillä tavalla, että pöydillä oli aina materiaaleja lasten haluamalle toiminnalle ja aikuiset olivat aina valmiina kuuntelemaan ja auttamaan lasta.

Lastenohjaajien palautteissa lasten osallisuudesta ja yhdessä tekemisestä nostettiin esille, että heidän mielestä koko toiminta huomioi yhdessä tekemisen sekä lapsen osallisuuden ja oli kaiken kaikkiaan lapsilähtöistä toimintaa. Esimerk-

keinä mainittiin, että taidenäyttelyn suunnittelu ja toteutus tanssi-ilmaisuineen tapahtui lasten ehdoilla. Lasten ajatuksia sai hyvin kerättyä sadutuksen ja kädentaitojen avulla. Eräs lastenohjaajista nosti esille, että oli tärkeää antaa selkeät ohjeet lapsille, mutta kuitenkin vapauden toteuttaa itseään. Tärkeä oli myös palaute, että tuokioista näytti tulevan kaikille hyvä mieli. Sehän oli toimintamme tärkeä tavoite.

Lapsityön johtajan ja lapsityönohjaajien palautelomakkeista tuli esille, että osallisuus ja taide ovat olleet vahvasti esillä seurakunnan varhaiskasvatustyössä. Lastenohjaajille näistä aiheista on annettu yhteistä koulutusta ja kannustettu hakeutumaan erilaisiin koulutuksiin. Aiheeseen liittyvää kirjallisuutta ja materiaalia on myös hankittu. Tulevaisuudessa he suunnittelevat jatkavansa näiden asioiden kannustamista ja esille ottamista ja käytännön esimerkkien antamista.

Yhteistyö lastenohjaajien kanssa

Yhteistyö kaikkien lastenohjaajien kanssa sujui hyvin. Kaikki olivat innostuneita ja ottivat minut hyvin vastaan. Suunnittelimme ja toteutimme yhdessä, mutta osa lastenohjaajista oli uskaliaammin mukana suunnittelussa ja toteutuksessa kuin toiset. Jaoimme kokemuksia ja tuntemuksia ja otimme ideoita vastaan toinen toisiltamme. Suunnitelmista ja sovitusta asioista pidettiin kiinni, mutta koska olin vain yhden päivän viikossa kyseisessä kerhossa, oli luonnollista, että kerhon lastenohjaajat toimivat silloin omien suunnitelmiensa mukaan. Tämä kyllä opetti minulle joustavuutta alkuperäisten suunnitelmien muutoksiin. Yhteydenpito lastenohjaajien kanssa sujui saumattomasti. Olimme valinneet jokaisesta kesäkerhosta yhden yhteyshenkilön, jonka kautta yhteydenpito sujui puolin ja toisin sähköpostin, Facebookin ja puhelimen välityksellä.

Yhteistyö lastenohjaajien välillä sujui myös hyvin. Heidän välillään oli aistittavana myönteinen ja hyväksyvä ilmapiiri. Kun olin pois, lastenohjaajat kuitenkin jatkoyöstivät ideoitamme, eli prosessi ei tauonnut, vaikka olinkin vain yhden kerran viikossa kussakin kerhossa. Eri kerhojen lastenohjaajien kesken yhteistyö sujui myös hienosti. He lainasivat toinen toisilleen tarvittaessa materiaaleja ja olivat kiinnostuneita toisten kesäkerhojen toiminnasta ja ideoista.

Yhteisen toimintapäivän päätteeksi keskustelimme aina lastenohjaajien kanssa menneestä päivästä ja tunnelmista. Yhteistyössä harmillista oli se, että kaikki lastenohjaajat eivät osallistuneet kaikkeen toimintaan ja tämän vuoksi kaikille ei koko projekti kaikkine vaiheineen tullut koettua. Näin kävi niissä tuokioissa, jossa kaikkien lasten ei tarvinnut halutessaan osallistua ja joku ohjaajista oli heidän kanssaan. Minä kunnioitin kesäkerhojen lastenohjaajien toiveita näissä sioissa, enkä alkanut ketään pakottamaan. Tarjosin mahdollisuuden osallistua, mutta osallistuminen oli vapaaehtoista. Yhteistyöstä sain palautelomakkeen muodossa lastenohjaajilta palautetta, että olin virkistämässä heidän kesäkerhoja ja että innostukseni ja iloisuuteni tarttui kaikkiin läsnäolijoihin. Tärkeinä asioina lastenohjaajat pitivät myös sitä, että he saivat kivoja uusia ideoita ja ajatuksia. Yhden lastenohjaajan suullinen kommentti: ”Minulla ei ole kymmeneen vuoteen ollut näin kivaa kesäkerhoa, kiva että toit uutta”, Oli itselleni mieluisa palaute ja kertovat nämä palautteet siitä, että prosessi ei ollut turha.

Lapsityön johtajan ja lapsityönohjaajien palautteesta käy ilmi, että yhteistyöni lastenohjaajien kanssa on soveltunut hyvin seurakunnan varhaiskasvatukseen. Heidän mielestään kehittämistyö on ollut positiivinen kokemus kaikille ja lastenohjaajiltakin he ovat kuulleet minusta ja toiminnastani kuulemma pelkkää hyvää. Lapsityönohjaajat uskovat, että kehittämistyö on saanut lastenohjaajissa aikaan erilaisten taidelähtöisten tuokioiden kokeilun ja taideidea-vihko tulee heidän otettua käyttöön

7 POHDINTA

Kehittämistyössä mukana oleminen opetti minulle paljon. Huomasin miten tärkeää on kehittämistoiminnan onnistumisen kannalta saada rakennettua toimiva, luottamuksellinen ja ideoiva suhde toimijoiden välille. Tämä onnistui mielestäni meillä hyvin. Prosessin kulku aina tavoitteiden asettamisen ja niiden saavuttamisen välillä oli pitkä ja monivaiheinen. Menetelmät tavoitteiden saavuttamiseksi olivat mielestäni sopivia tämän kehittämistoiminnan kannalta, kuten keskustelut, palaverit, muistilappumenetelmä ja palautelomakkeet.

Kehittämistyö tuskin olisi onnistunut näin hyvin, jos syventävä harjoitteluni ja kehittämistyö eivät olisi nivoutuneet yhteen. Nyt minulla oli harjoittelun aikana mahdollisuus ja hyvä aika tutustua kasvatustieteiden keskuksen toimintaan ja lastenohjaajien arkeen. Kasvatustieteiden keskuksen varhaiskasvatustiimin ja lastenohjaajien joustavuus ja innostus antoivat hienot mahdollisuudet kehittämistyölle. Uskon myös, että oma positiivinen asenteeni ja innostukseni, mutta samalla myös hienotunteisuus näkyi toiminnassani ja tämän vuoksi niin toimeksiantajan, lastenohjaajien kuin lastenkin oli helppo lähestyä minua ja ottaa minut osaksi toimintaa. Lastenohjaajilta keräämieni palautteen osalta arvioni omasta työskentelystäni osui hyvin kohdalleen, sillä joustavuudesta, iloisuudesta ja innostuksesta olin saanut kiitosta.

Asenne, että suunnitellaan ja tehdään yhdessä ja jos jokin asia ei onnistu, ei lannistuta siitä, vaan korjataan virheet seuraavalla kerralla. Tällainen asenne ei luonut paineita kenellekään ja siksi kehittämistyölle tärkeä ominaisuus, uskallus koittaa jotakin uutta, mahdollistui. Kehittämistyön tärkeä vaihe, kesäkerhon kenttätoiminta sujui hyvin. Mukana oloni lastenohjaajien arjessa, innostaminen ja yhdessä tekeminen oli luonnollista ja uskon, että tuloksia tuottavaakin. Uskon, että kyseiset lastenohjaajat alkoivat pohtimaan, miten lapset voisi enemmän ottaa mukaan toiminnan suunnitteluun ja toteutukseen. Uskon myös, että ajatus seuraa mukana arjessa lasten kanssa ja saa uusia muotojakin, eikä näin käy vain lastenohjaajille, vaan myös minulle. Taideidea-vihko on hyvä työväline ja muistutus tästä. Uskon, että lastenohjaajien yhteistyönä syntyvä Taideidea-vihko

Taideidea-vihon materiaali koostui lastenohjaajien kanssa yhdessä pitämisesämme tuokioissa ja lastenohjaajilta kerätyistä taidelähtöisistä tuokioista ja menetelmistä. Sellaisista jotka he olivat kokeneet hyviksi ja joiden ajattelivat huomioivan lapsen osallisuuden. Tärkeää tietysti oli että, he halusivat jakaa ideansa toisten lastenohjaajien tietoon. Taideidea-vihkoon lastenohjaajilta kerätty aineisto olisi jäänyt hyvin niukaksi vain sähköisesti keräten, jota olin alun alkaen ajatellut parhaaksi aineistonkeruun menetelmäksi. Tiedän, että monilla lastenohjaajilla on takataskussaan paljon taidelähtöisiä ideoita, mutta käsite osallisuus saattoi tuoda epävarmuutta. Olin kuitenkin valmis menemään lastenohjaajien luo heidän toimipisteisiin ja vastaamaan kysymyksiin, mitä oikein hain ja kirjoitin heidän kertomansa vihkoon ylös. Tämä varmasti oli lastenohjaajille ja toimeksiantajallekin merkki joustavuudestani ja siitä, että olin oikeasti valmis panostamaan lastenohjaajiin ja tähän prosessiin.

Toiveena on, että taideidea-vihko saisi lastenohjaajat ottamaan entistä enemmän lapset osallisiksi niin toiminnan suunnitteluun kuin toteutukseenkin. Taideidea-vihon tuokiot ovat sellaisia, että niitä pystyy toteuttamaan kuka tahansa lastenohjaaja eri toimintamuodoissa, muokkaamalla niitä lapsen ikä- ja kehitystason huomioiden. Tähän vihkoon on helppo tehdä myös omia muistiinpanoja.

Uskon kehittämistyömme luovan positiivisen asenteen uusiakin kehittämistöitä kohtaan. Lastenohjaajissa on potentiaalia noin 60 hengen verran ja siihen lisänä mahdottoman suuri määrä osaamista, luovuutta, lapsirakkautta ja innostusta. Siinä siis ainekset tulevillekin kehittämistoiminnoille ja toimeksiantajan puheista kävi ilmi, että liikuntaan ja ympäristötietoon olisi jatkossa panostettava, ja ehkäpä tämänkaltainen tapa voisi olla siihen ratkaisu.

Kehittämistyö sai minut pohtimaan rooliani nyt ja tulevaisuudessa joskus ehkä toimeksiantajana. Nyt tiedän, mitä prosessi opiskelijalta vaatii ja mitkä ovat hyvät toimeksiantajan työtavat tukea prosessin etenemistä ja siinä osallisina olevia toimijoita. Kehittämistyö on sosiaalialalla hyvä ja tärkeä väline kehittää ja muuttaa toimintaa.

Erityiskiitos kasvatusasiain keskuksen varhaiskasvatuksen tiimille, lastenohjaajille ja kesäkerhojen lapsille, jotka mahdollistivat tämän kaiken. Olen oppinut

paljon lisää taiteesta, osallisuudesta ja ennen kaikkea kehittämistyöstä. Tämä kehittämistoiminta lisäsi entisestään kiinnostustani taiteeseen ja sen tekemiseen yhdessä lasten kanssa. Työni yksityisessä päiväkodissa, Lastentalo Mukulaxissa, jossa vuosien 2011–2013 aikana teemana on taide, mahdollistaa minulle tilaisuuden päästä kokeilemaan itsekin vielä lisää taideidea-vihon materiaaleja.

LÄHTEET

- Evl 2012. Varhaiskasvatus. Viitattu 15.5.2012.
<http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/sp3?open&cid=Content28953E>
- Evl 2012. Kirkon varhaiskasvatus/ musiikki.
http://www.evl-slk.fi/kirkon_varhaiskasvatus/musiikki
- Flowers, N. Compasito. 2009. Lasten oikeuskasvatuksen käsikirja. Helsinki: Lasten keskus OY.
- Haapala, A & Pulliainen, U. 1998. Taide ja kauneus. Johdatus estetiikkaan. Helsinki: Kirjapaja OY.
- Hakkola, K.; Laitinen, S. & Ovaska-Airasmaa, M. 1991. Lasten taidekasvatus. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Halme, L. 2010. Lapsen parhaaksi. Uskontokasvatus kokonaisvaltaisen ihmiskuvan valossa. Helsinki: Lastenkeskus.
- Karlsson, L. 2012. Lapsinäkökulmaisen tutkimuksen ja toiminnan poluilla. Teoksessa: Karlsson, L & Karimäki, R. (toim.) Sukelluksia lapsinäkökulmaiseen tutkimukseen ja toimintaan. Jyväskylä: Suomen kasvatustieteellinen seura, 17–63.
- Karlsson, L. & Riihelä M. 2012. Sadutusmenetelmä- kohtaamista ja aineiston tuottamista. Teoksessa: Karlsson, L. & Karimäki, R. (toim.) Sukelluksia lapsinäkökulmaiseen tutkimukseen ja toimintaan. Jyväskylä: Suomen kasvatustieteellinen seura, 169–196.
- Karlsson, L. 2001. Sadutus pähkinänkuoressa. Lapset kertovat ja toimivat ry. Viitattu 10.9.2012.
<http://www.edu.helsinki.fi/lapsetkertovat/Sadutus/sadutusohje.htm>
- Karlsson, L. 2000a. Lapsille puheenvuoro. Ammattikäytännön perinteet murroksessa. Helsinki: STAKES ja Helsingin yliopiston kasvatuspsykologian tutkimusyksikkö.
- Karlsson, L. 2000b. Sadutus. Avain osallistavaan toimintakulttuuriin. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Karppinen, S. 2009. Kädentaidot ja käsityökasvatus. Teoksessa: Ruokonen, I.; Rusanen, S. & Välimäki A-L. (toim.) Taidekasvatus varhaiskasvatuksessa. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, 56–65.
- Karppinen, S.; Puurula, A. & Ruokonen, I. 2001a. Taiteen ja leikin lumous. Helsinki: Oy Finn Lectura Ab.
- Karppinen, S.; Puurula, A & Ruokonen, I. 2001b. Elämysten alkupoluilla. Lähtökohtia alle 3-vuotiaiden taidekasvatukseen. Helsinki: Oy FINN LECTURA Ab.
- Kirkon varhaiskasvatuksen asiakirja. 2008 Lapsi on osallinen. Kirkon kasvatus ja nuorisotyö/Kirkkohallitus.
- Lapset kertovat ja toimivat ry.
http://www.edu.helsinki.fi/lapsetkertovat/lapset/In_English/frontpage/index.htm
- Mäkelä, J. 2011. Osallisuuden merkitys lapsen ja nuoren kehitykselle. Teoksessa: Nurmi, S & Rantala, K. (toim.) Näyn ja kuulun. Helsinki: LK-kirjat/ Lasten Keskus Oy.
- Nurmilaakso, M. 2011. Pienen lapsen kielellinen tietoisuus osana kielen kehitystä. Teoksessa: Nurmilaakso, M & Välimäki, A-L. (Toim.) Lapsi ja kieli. Kielellinen kehittyminen varhaiskasvatuksessa. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. (31–41).

PTK, poikien ja tyttöjen keskus. Näyn ja kuulun – hanke. 2012. Viitattu 10.09.2012.
<http://www.lapsivaikutukset.fi/>

Ruokonen, I. 2006. Taide lapsen elämänilmauksena. Teoksessa: Sassi, P & Tarkkonen, T. (toim.) Lapsi ja taide. Puheenvuoroja taidekasvatuksessa. Helsinki: Cultura OY.

Saraste, L. 1996. Valokuva tradition ja toden välissä. Helsinki: Taideteollinen korkeakoulu.

Sassi, P & Tarkkonen, T. 2006. Lapsi ja taide. Puheenvuoroja taidekasvatuksesta. Helsinki: Cultura OY.

Seurakuntaopisto/ koulutustarjonta 2012. Viitattu 19.08.2012.
<http://www.seurakuntaopisto.fi/koulutustarjonta/72-humka/103-lastenohjaaja>

Seurakuntien lapsityön keskus/ kirkon varhaiskasvatuksen musiikki. Viitattu 19.09.2012.
http://www.evl-slk.fi/kirkon_varhaiskasvatus/musiikki

Seurakuntien lapsityön keskus/ Hans Tuominen. Viitattu 20.09.2012.
www.evlslk.fi/tyon_tueksi/hankkeet/tyttojen_ja_poikien_oikeudet_kirkossa/mita_on_osallisuus

Spiik, K-M. 1999. Tiimityöstä voimaa. Helsinki: WSOY

Suomen evankelis-luterilainen kirkko/ Vahvat juuret, Kantavat siivet. Kirkon lastenohjaajan ammatilliset arvot ja etiikka. Viitattu 25.09.2012.

[http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/7C55E5E67F457E94C22576FF00450FBA/\\$FILE/ohjevihkonen_kirkonlastenohjaajille.pdf](http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/7C55E5E67F457E94C22576FF00450FBA/$FILE/ohjevihkonen_kirkonlastenohjaajille.pdf)

Suomen evankelisluterilainen kirkko. Lapsityönohjaaja ja kirkon varhaiskasvatuksen ohjaaja. Viitattu 01.09.2012.

<http://evl.fi/EVLfi.nsf/Documents/3605FBE89FE3F102C225710E00265E94?OpenDocument&lang=FI>

Surakka, T. 1994. Lapsi keksii maailman uudelleen – Taide varhaiskasvatuksessa. Helsinki: Suomen kuntaliitto

Toikko, T & Rantanen, T. 2009. Tutkimuksellinen kehittämistoiminta. Tampere: Tampere University Press.

Tummauori, V. 1994. Unelmasta tanssin perusopetuksiksi. Teoksessa: Surakka, T. (toim.) Lapsi keksii maailman uudelleen- taide varhaiskasvatuksessa. Helsinki: Suomen kuntaliitto.

Tuomi, J & Sarajärvi, A. 2002. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi.

Turja, L. 2011. Lasten osallisuus varhaiskasvatuksessa. Teoksessa: Hujala, E & Turja, L. (toim.) Varhaiskasvatuksen käsikirja. Jyväskylä: PS-kustannus.

Turun ja Kaarinan seurakuntayhtymä/Kirkonrotta. Viitattu 15.09.2012.
http://www.kirkonrotta.fi/portal/3-6_vuotiaat/

Turun ja Kaarinan seurakuntayhtymä. 2012/Lasten kesä 2012- esite.

Turun ja Kaarinan seurakuntayhtymä/Toimintakertomus. 2011. Viitattu 14.08.2012.
http://issuu.com/kasvis/docs/toimintakertomus2011_tekstijakansi?mode=window&backgroundcolor=%23222222

Turun kristillinen opisto 2012. Koulutusesitteet. Viitattu 19.08.2012.
http://www.turunkristillinenopisto.fi/images/stories/koulutusesitteet/koulutusesite_2012.pdf

Raunia A., P. 2010. Lionhearts of the playworld: An ethnographic case study of the development of agency in play pedagogy. Väitöskirja. Käyttäytymistieteellinen tiedekunta, käyttäytymistieteiden laitos. Helsinki: Helsingin yliopisto. Viitattu 28.10.2012.
<http://www.doria.fi/bitstream/handle/10024/62587/Lionhear.pdf?sequence=1>

Unicef 2012. Mikä on lasten oikeuksien sopimus. Viitattu 11.09.2012.
www.unicef.fi/mika-on-lapsen-oikeuksien-sopimus

Uusikylä, K. 2011. Lapsen luovuus elää vapaudessa. Teoksessa: Karppinen, S.; Puurula, A. & Ruokonen, I. (toim.) Taiteen ja leikin lumous. Helsinki: Oy FINN LECTURA Ab.

Varhaiskasvatuksen kehittämissuunnitelma. Turun ja Kaarinan seurakuntayhtymässä. Viitattu 15.7.2012. http://www.evl-slk.fi/files/938/Turun_vake.pdf

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet. 2005. Helsinki: Terveystieteiden tutkimuskeskus.

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet. 2003. Helsinki: Stakes.

Viljamaa, J. 2008. Anna lapsen onnistua. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

Vilkka, H. & Airaksinen, T. 2003. Toiminnallinen opinnäytetyö. Helsinki: Tammi.

Zipes, J. 1995. Creative storytelling. New York: Routledge.

Kesäkerhon suunnittelupalaverin muistio

AIKA: 30.04.2012

PAIKKA: Poikluoman seurakuntatalo

PAIKALLA: lastenohjaajat: Anneli Laukkanen, Armi Holmsten-Kaakkurivaara ja Maili Henttula sekä sosionomiopiskelija Sari Yli-Antola

Palaverissa toteutettiin muistilappu-työskentely. Aiheena olivat 1. lapsi ja taide, 2. lapsi ja osallisuus ja nämä kaikki yhdessä eli 3. lapsi, taide ja osallisuus. Näiden sanojen tuotoksista keskustelimme ja mietimme, miten saisimme kesäkerhoissa huomioitua lapset, taiteen ja osallisuuden.

SOVITUT ASIAT:

- Tarkastettiin, että meillä on ajan tasalla kalenteri sen suhteen, että mitkä päivät Sari on Poikluoman kesäkerhossa. Aikataulut olivat samat eli **7.6, 15.6 ja 18.6**.
- Sovimme, että Sari saapuu kesäkerhoon aina ennen lasten saapumista ja myös jää kerhoon lasten lähdettyä kotiin, jolloin voimme antaa palautetta toinen toisillemme ja sopia tarvittavista seuraavan kerran asioista.
- Sovimme yhdessä, että kolmen taidelähtöisen tuokion aiheet ovat:
  - 1 kerta: Kädentaito
  - 2 kerta: Sadutus
  - 3 kerta: tanssi-ilmaisu ja taidenäyttely
- Sovimme, että Anneli Laukkanen on Poikluoman kesäkerhon yhteyshenkilö. Sovimme, että Anneli ja Sari huolehtivat sähköpostin, Facebookin tai puhelimen välityksellä yhteyden pidosta.
- Sovimme, että Sari tulee tapaamaan yhteyshenkilön eli Annelin vielä ennen kesäkerhon alkamista jolloin on tehty jo tarkat suunnitelmat kesäkerhon osalta.

Sähköpostiviesti

Hei lastenohjaajat!

24.05.2012

Viimeiset kevätjuhlat taitavat nyt olla ainakin jo suurimmalta osalta ohi ja ajatukset varmastikin laukkaavat jo kovaa vauhtia kohti kesätoimintoja ja kesälaitumia. Minä kuitenkin muistuttelen teitä nyt taas opinnäytetyöstäni ja teidän toivomastani osallisuudesta siihen. Toivottavasti teiltä löytyy sen verran aikaa jo nyt tulevalla viikolla eli viikolla 22 työpisteiden kaappien järjestämisen ynnä muun sellaisen työn lomassa, että ehditte lähettää minulle yhden/ muutamia taidelähtöistä tuokiota, eli esimerkiksi jonkinlainen kädentaito-, liikunta- tai musiikki-tuokio, jonka olette kokeneet hyväksi ja perustelut että miksi se oli mielestänne hyvä. Nyt ei etsitä mitään maailmaa mullistavaa ideaa, joten paineita ei tarvitse ottaa. Viikolla 23 voi myös laittaa minulle vielä postia.

Edellinen sähköpostini oli melko pitkä, mutta yritin silloin yhdellä kertaa saada niin sanotusti kaiken mahdollisen infon teille. Tästä viestistä yritän saada mahdollisimman lyhyen ja ytimekkään, mutta voit palata edelliseen lähettämäni sähköpostiin ja lukea asioista tarkemmin.

Tuokioita en ole teiltä valitettavasti saanut vielä yhtään, mutta kun olen teitä lastenohjaajia nyt harjoitteluni aikana nähnyt, niin teidän positiivisen ja kiinnostuneen asenteen pohjalta kuitenkin uskon, että te minulle niitä laitatte tulemaan.

Ja vaikken toimisikaan kesäkerhossasi, niin silti teidän kaikkien hyväksi koettuja tuokioita kaipaisin. Ja työvälineeksi tarkoitettu ideavihkonen koostuu juuri niistä ja jokainen teistä saa syksyllä kyseisen vihon, joten anna panostuksesi ja saat siitä lopulta itsekkin palkinnon.

Jos et halua lähettää ideaasi/ ideoitasi sähköpostilla, tulen perjantaina kevätkirkkoon, joten silloin otan mielelläni vastaan niitä myös vaikka käsinkirjoitettuna. Ja kesällä voin tulla myös kesäkerhoihin yms. paikkoihin vierailemaan ja keräämään aineistoa.

Ideoi, innostu ja osallistu!!!

T: Sari Yli-Antola

Palautelomake lastenohjaajille

1. Mitä ajattelet yhdessä pitämistämme taidelähtöisistä tuokioista

---

---

2. Miten tuokioissa huomioitiin lasten osallisuus ja yhdessä tekeminen

---

---

3. Voiko tällainen projekti synnyttää lastenohjaajissa uusia kokeiluja, koulutustoiveita yms. Innostaako itseä ehkä kokeilemaan jotakin tuokioita myöhemmin uudestaan

---

---

4. Ideoita "taideidea-vihkoseen" ja mahdollisiin jatkotyöskentelyihin

---

---

5. Muuta

Palautelomake lapsityönjohtajalle ja lapsityönohjaajille

1. Miten ajattelet lastenohjaajien hyötyvän tämän tyyppisistä kehittämishankkeista kuin opinnäytetyöni?

---

2. Miten olet/ olette tiiminä tukeneet lastenohjaajia taidelähtöisten menetelmien käytössä ja lasten osallisuuden vahvistamisessa?

---

3. Miten voisit/ voisitte tiiminä tulevaisuudessa tukea lastenohjaajia taidelähtöisissä menetelmissä ja lasten osallisuuden vahvistamisessa?

---

4. Palautetta työskentelystäni

---

5. Muuta

Taideidea-vihkonen

Taideidea-vihko

– Minun maailma on erilainen kuin sinun. Taiteen avulla voimme löytää yhteisen tien, jossa omat polkumme kohtaavat-

”Mä olin ennakkoluuluinen, jos tää on taidetta, niin taide onkin kivaa!!”(Poika 8v.)

Taideidea-vihko on kehittämistyön tuotos. Taideidea-vihon materiaali on kerätty vuonna 2012 Turun ja Kaarinan seurakunnan lastenohjaajilta. Yhdeksän lastenohjaajaa osallistui kehittämistyön kenttätoimintaan kolmessa kesäkerhossa, jossa kokeilimme kolmea erilaista taidelähtöistä tuokiota, jotka olivat kädentaidot, sadutus ja tanssi-ilmaisu. Nämä kolme tuokiota ovat osana tätä Taideidea-vihkoa. Tämän lisäksi Taideidea-vihkoon olen kerännyt lastenohjaajien hyväksi kokemia taidelähtöisiä menetelmiä ja tuokioita, jotka he ovat halunneet jakaa toistensa tietoon. Materiaalia lastenohjaajilta keräsin sähköpostien avulla ja kävin myös vierailemassa eri kerhopisteissä tuokioita keräten.

Taideidea-vihko painottuu erilaisiin taidelähtöisiin tuokioihin ja menetelmiin ja niissä pyritään ottamaan lapsilähtöisyys ja lapsen osallisuus huomioon. Lastenohjaajien toiveesta Taideidea-vihkoon olen kerännyt myös teoriaa esimerkiksi sadutuksesta. Tässä taideidea-vihossa on myös osiot: huomioita lasten toiminnasta ja Lasten toiveet.

Nöyrät kiitokset kaikille mukana olleille lastenohjaajille, jotka mahdollistitte tämän prosessin.

TAIDE LAPSEN KANSSA

Lapselle värit, äänet, liikkeet ja kuvat ovat uutta sekä ihmeellistä ja herättävät mielenkiintoa. Lapsi on kuin löytöretkeilijä ja kun aikuinen on valmis mukaan lapsen seikkailuun, se antaa hänellekin paljon. Molemmat opettavat toinen toisiansa ja antavat elämyksiä toisilleen. (Sassi & Tarkkonen 2006, 1.)

Taide edistää yksilön kokonaisvaltaista kehitystä ja rikastuttaa persoonallisuutta. Taiteen avulla voidaan tutkia minäkuvaa ja ruumiinkuvaa, ympäröivää maailmaa, arvoja, asenteita ja pelkojakin. Taiteen merkitys on lapselle paljon enemmän kuin tanssimaan, soittamaan tai piirtämään oppiminen. (Surakka 1994, 118.)

Taidekasvatuksessa aikuisella on tärkeä rooli ja hänen pitää osata ja huomioida monia asioita. Aikuisen toimintatavat, työskentelyn järjestäminen ja välineet vaikuttavat siihen kuinka hyvin lapset voivat kehittyä taiteellisesti. Aikuinen on esimerkkinä, huonona tai hyvänä. Aikuisen pitää uskaltaa kokeilla, onnistua, epäonnistua ja uskaltaa olla vuorovaikutuksessa muiden kanssa, niin lasten kuin aikuistenkin. Aikuisilla on siis käsissään arvokkaat avaimet lasten luovan taiteen kasvun tukemiseen. (Hakkola ym. 1991, 3.)

Taiteen ja leikin sekä ilon ja mielikuvituksen maailma liittyy lapsen tapaan olla ja elää. Näistä aineksista kasvaa tunteva, ajatteleva ja toiset huomioon ottava ihminen. (Seurakuntien lapsityön keskus/ kirkon varhaiskasvatuksen musiikki 2012.) Taide ja siitä syntyvä mielihyvä kuuluu ihan jokaiselle. Se mitä lapsi tuntee, aistii ja ymmärtää, siihen sisältyy luovuuden mahdollisuus. (Ruokonen 2006, 11.)

OSALLISUUS

Osallistuminen on ihmisoikeuksien olennainen periaate. Lapsen mielekkään osallistumisen tärkeä edellytys on, että aikuiset kunnioittavat lapsen kykyä osallistua päätöksentekoon ja ottavat heidät kumppanikseen. Tällä tavoin tavoitellaan demokraattista kumppanuutta eli pyritään pääsemään pois perinteisestä kauan eläneestä ajatuksesta, aikuisten kohdistuvasta vallankäytöstä sekä valvonnasta ja lasten vain nimellisestä, pinnallisesta osallistumisesta. (Flowers 2009, 254.) Aikuiset saavat tietoa lapsista keskustelujen lisäksi erilaisten tuotosten kautta, kuten saduista, kertomuksista, esityksistä, valokuvista, piirroksista ja leikeistä. (Karlsson 2012, 19).

Jotta luodaan hyvät mahdollisuudet lapsen osallistumiselle, mahdollistava ympäristö on tärkeässä asemassa. Lapset uskaltavat avautua, kun heillä on tunne, että sillä mitä he sanovat, on merkitystä. On kuitenkin muistettava, että lapset ajattelevat ja ilmaisevat itseään eri tavalla kuin aikuiset ja siksi heidän osallistumisprosessille on tärkeää, että se rakentuu konkreettisille asioille ja kokemuksille. Kun harjoitellaan lasten kanssa osallistumista, on huomioitava lapsen ikä - ja kehitystaso. Alkuharjoituksiksi sopivat esimerkiksi mielipiteen kysymiset aikuisten johtamista asioista ja pikku hiljaa edetään kohti suurempaa osallistumisen kulttuuria. Kun lapset oppivat jo pienenä osallistumista ja osallisuutta, he pystyvät iän myötä kehittymään rohkeiksi ja osallistuviksi kansalaisiksi. (Flowers 2009, 256.)

Lapsilta kesäkerhoissa kerättyjä ajatuksia siitä, mitä taide on.

Taide on:

- Taideteos
- Maalaamista
- Piirtämistä
- Hienoutta
- Musiikkia
- Maalausta
- Kaikki värit
- Piirtämistä
- Legojen rakentamista
- Taiteilisin mopon eli koristelisin sen
- Taide on tyhmää, koska se on osa kulttuuria
- Se on kivaa, kun siitä tulee kivoja juttuja

lastenohjaajilta kesäkerhossa kerättyjä ajatuksia:

LAPSI JA TAIDE:

- Mielenkiintoinen
- Luovuus
- Elämyksiä
- Vapaus
- Rohkeus
- Ilo ja yhdessä tekeminen
- Maalaus
- Laulu
- Elämys

LAPSI JA OSALLISUUS

- Vaikuttaminen
- Tutkiminen
- Hauskanpito
- Lapsen mielipiteet
- Aikuisen läsnäolo
- Toiveet
- Yhteistyö
- Lapsi mukaan suunnitteluun, toimintaan ja toteutukseen
- Lapsi osaa itse ja tietää itse

LAPSI, TAIDE JA OSALLISUUS

- Kivaa yhdessä tekemistä
- Elämyksiä
- Vapaata taiteen tekemistä
- Lapsen vapaus omaan luovuuteen
- Ilo ja iloinen oppiminen
- Luovuuden käyttö yhteistyössä toisten kanssa
- Lapsi kertoo soittaen, laulaen, puhuen ja maalaten kokemastaan

KÄDENTÄIDOT:

Kädet ovat tärkeä osa kehoamme, joilla voimme tehdä paljon kaikenlaista. Käsillä voimme koskettaa, helliä, rakentaa, kirjoittaa, piirtää. Kädet ovat meille ajattelun ja teon välikappaleita. (Karppinen 2001, 106.) Lapselle syntyy käsillä tekemisen ilo siitä kun saa tehdä, kokeilla, tutkia ja kokea onnistumisen iloja niin yksin kuin yhdessä toisten lasten kanssa. Tärkeää on, että kädentaitoja tehtäessä lapselle syntyy minä osaan- kokemuksia. Tämä on merkittävää oppimisen, onnistumisen ja innostumisen kannalta. (Karppinen 2009, 56.)

Lapselle on tärkeää, että hän saa positiivista palautetta aikuiselta työskentelystään ja tuotoksistaan ja myös se, että niitä laitetaan esille. Se kertoo lapselle, että hänen tekemisiään arvostetaan. Tärkeintä ei kuitenkaan aina ole itse toiminnan tulos vaan tekemisestä syntyvä ilo ja mielihyvä, se että saa kokeilla omaa luovuuttaan. Tärkeää kasvattajien ohjaamisissa kädentaito-tuokioissa on koko prosessi ja päämäärätietoisuus. Vaikka lapsille annettaisiinkin mahdollisuus vapaaseen työskentelyyn erilaisin materiaalein ja välinein, on aikuisen silti muistettava toiminnan päämäärä. Päämääränä voi olla esimerkiksi tiettyyn välineeseen kuten pensseliin tutustuminen. (Karppinen 2009, 56–57.)

PUHALLUSMAALAUUS, AURINKO JOLLA KASVOT

- sekoita keltaista ja oranssia pulloväriä veden kanssa, tee niistä vetisiä
- kaada kumpaakin väriä paperille lähelle toisiaan
- aseta pilli keskelle väriläiskää ja puhalla eri suuntiin
- pyyhi keskustaa vähän kostealla pyyhkeellä, että se on vaaleampi
- Anna kuivua ja sen jälkeen maalaa siihen auringolle kasvot.

Puhallusmaalauksella voi tehdä monenlaisia kuvia ja soveltuu monen ikäisille lapsille.

MANDALA

Mandala-menetelmää on käytetty länsimaissa esimerkiksi terapeuttisena apuvälineenä psyykkisesti häiriintyneiden lasten taideterapiassa. Tätä voi kuitenkin käyttää ihan tavallisena menetelmänä kaikkien lasten kanssa. Mandala-maalaukset voi olla kuin pieni terapeuttinen hyppy omaan sielunmaisemaan, itsetutkiskeluun.

Ohje:

- Piirrä paperille niin iso ympyrä kun paperille mahtuu. Pienemmille lapsille aikuinen voi piirtää ympyrän valmiiksi.
- Aikuinen laittaa esille erilaisia materiaaleja ja lapsi valitsee niistä esimerkiksi kolme.
- Annetaan lapselle **vapaat kädet**
- työskennellä
- Annetaan jokaiselle rauha työskennellä, otetaan oma tila, eikä puhuta naapureille.
- Kun musiikki soi, täytä ympyrä **haluamallasi** tavalla
- Kun olet valmis, odota rauhassa paikallasi, että kaikki saavat tehdä työnsä valmiiksi loppuun.
- Lopuksi: Kaikkien Mandalat laitetaan **yhdessä** seinälle ja jokainen saa halutessaan vuorollaan kertoa työstään. Aikuinen voi kirjoittaa työn reunaan lapsen sanomat asiat. Lapsilla voi tulla Mandalaan tehdessä monenlaisia asioita mieleen ja siksi asioista keskustelu on tärkeää.

KOLLAASI LUONNONMATERIAALAISTA

Kollaasi on sellainen tekniikka, jossa erilaisia materiaaleja yhdistetään samaan teokseen. Kollaasiin voi käyttää melkein mitä tahansa liimattavia materiaaleja, kuten paperia, sanomalehtiä, pahvia, kankaita, hiekkaa ja puuta.

- Tehdään kollaasi ulkona
- Jokainen lapsi saa palan tukevaa paperia ja saa kerätä ulkoa erilaisia luonnonmateriaaleja ja taiteilla niillä.
- Tässä työssä tulee hyvin esille jokaisen **lapsen oma** henkilökohtainen työ, mutta myös **osa** jotakin suurempaa, **yhteistä** taideteosta.

(Kollaasi)

PYHÄ-ARKI- TEOS

- Maalataan teokseen kaikenlaista arkista käyttötavaraa; astioita, hammasharjoja, leluja, pesuaine- ja meikkiputeloita, tyhjiä ruokapakkauksia, kalastusvälineitä yms.
- Maalina akryylimaali, pienemmille on parempi vesiliukoinen maali.
- Lapset saavat valita niin tavaran kuin värinkin.
- Taustana iso sininen levy johon kaikkien tärkeät ja arvokkaat tavarat kuuma-liimataan.
- Teosta pohjustetaan juttelemalla siitä, miten arvokasta tämä tavallinen ”tylsä” arkielämä on. Pidämme asioita helposti itsestään selvyyksinä. Tässä kohtaa puhua voi myös kierrätyksestä, saastuttamisesta ja luonnon kunnioittamisesta.

SATEENKAARI

- Tarvikkeet: Valkoista paperia, vedenkestävät liidut ja sinistä vesiväriä
- Lapsi saa piirtää paperille sateenkaaren ja laveerata sinisellä vesivärillä
- Vaihtoehtoja:
- Lapsi voi piirtää paperille sateenkaaren muodon kynällä ja leikata tai repiä erivärisistä papereista paloja ja liimata ne sateenkaareen. Lapsi voi myös rypistää silkkipaperia.
- Lapsi voi maalata sormivärillä paperille sateenkaaren.

(humpi-
la4h.info/toimintaa/kuvataidepiiri/)

TAIDE-LAKANA

- Jaetaan lapset pieniin alle kymmenen hengen ryhmiin
- Annetaan iso valkoinen lakanakangas ja erivärisiä kangastusseja
- Ohjeistukseksi lapselle, että saa piirtää kankaaseen kuvan, josta tulee itselle hyvä mieli
- Lakanasta tulee yhteinen taideteos, jossa on kuitenkin myös jokaisen yksilöllinen kädenjälki.

(Taide-lakana)

OMA UNELMIEN KERHO

- Pyydä lapsia sulkemaan silmänsä ja miettimään millainen juuri hänen Unelmien kerho voisi olla.
- Lapsia voi avustaa esimerkein, millainen rakennus, piha, leikkikenttä, lelut, kaverit, ohjaajat ja mitä siellä voisi tehdä, mitä leikkiä ja mitä pelata.
- Esille laitetaan mahdollisimman paljon erilaisia materiaaleja, joista lapset saavat valita mieleisensä. Myös luonnonmateriaalien hakemiseen ulkoa kannustetaan ja jos joku lapsista pyytää jotakin muuta materiaalia, aikuiset olimme valmiita auttamaan.
- Kun työ on valmis, aikuinen kirjoittaa lapulle, mitä lapsi kertoo kuvassa olevan ja koululaiset voivat kirjoittaa myös itse. Lapsinäkökulmaa saa tällä tavalla tietoon.
- Lasten töistä keskustellaan yhdessä lasten kanssa ja mietitään onko taiteilun ja kertomisen tuotoksena syntynyt ideoita, joita voitaisiin toteuttaa kerhossa. Tällä tavalla lapset pääsevät osalliseksi toiminnan suunnitteluun ja toteutukseen

(Oma unelmien kerho)

TAITEILIJA TUTKIMUSMATKALLA

Alustus: Satoja vuosia sitten, kun kameroita ei vielä ollut, tutkimusretkille otettiin mukaan taiteilijoita, jotka tallensivat piirtämällä ja maalaamalla kaiken sen tärkeän, mitä matkalla nähtiin. Ryhdy nyt sinäkin siis taiteilija-tutkimusmatkaajaksi ihan omassa lähiympäristössäsi ja käytä mielikuvitustasi.

Valitse hyvä tutkimusmatkankohde esimerkiksi piha tai varasto. Kuvittele, että paikka on eksoottinen saari, täynnä ihmeellisiä hienoja kasveja ja eläimiä. Kuvittele myös, että saarella on tulivuori, joka on juuri näillä hetkillä purkautumassa ja kaikki mitä nyt näet vaipuu syvyyksiin. Sinun pitäisi saada saaren kauneus kuvitettua paperillesi ja säilyttää jälkimaailmalle.

Lapset voivat seuraavalla kerralla itse keksiä tutkimusmatkakohteen.

TAIKAPEITTO

Otetaan esimerkiksi leikkivarjo tai harso ja aikuiset pitävät varjon molemmista päistä kiinni ja lapset menevät leikkivarjon alle kyykkyyh. Sitten sanotaan: ”**Tuu tuu, taikapeiton alle tuu, taikapeiton alla lapset perhosiksi muuttuu**”. Sitten nostetaan leikkivarjo ylös ja lapset alkavat esittämään sitä miksi heidän on muutettu.

Joku lapsista voi aina vuorollaan päättää, millaisiksi toiset lapset taikapeiton alla muuttuvat.

(akaa.fi/lapset_ja_nuoret/aamu-ja_iltapaivatoiminta/)

PIKAKIRJE

Aikuinen lukee lapsille nämä kohdat hitaasti ja rauhallisesti

- Istu, ota hyvä asento ja sulje silmäsi
  - Kuvittele, että olet yksin omassa huoneessasi.
  - Postinkantaja on juuri tulossa teille päin.
  - Kuuntele hänen askeliaan
  - Kuulet hänen pudottavan kirjeitä postiluukusta.
-
- Näet hänen kävelevän poispäin.
  - Mene hakemaan varovaisesti posti
  - Huomaat, että kirje on juuri sinulle.
  - Istuudu ja avaa se
  - Mieti, miltä sinusta tuntuu juuri nyt, jännittääkö, pelottaako
  - Kirjeessä on sinulle oikein hyviä uutisia
  - Siellä on ihana yllätys, jotain erityistä tapahtuu aivan pian.
  - Ota selvää mitä se on
  - miltä sinusta nyt tuntuu
  - Hengitä syvään ja avaa silmäsi hyvin hitaasti.

Tämä soveltuu eri-ikäisille lapsille ja kohtia voi muuttaa itselle mieluisalla tavalla.

Jatkotyöskentelynä voi käydä ryhmänä läpi ja jokainen saa halutessaan kertoa, mikä hyvä uutinen oli. Tai jos kertoa voi vaikka vain vieressä istuvalle. Mutta lupa on pitää yllätys myös salaisuutena.

Iloisen yllätyksen voi myös kuvittaa tai kouluikäiset voivat kirjoittaa kirjeen takaisinkin.

ERILAISIA PROJEKTEJA LAPSIA OSALLISTAEN JA KIERRÄTYSMATERIAALEJA KÄYTTÄEN

- **VÄRIT**

Käydään läpi erilaisia värejä. Aina kun käsitellään jotakin tiettyä väriä, niin silloin on käytössä myös tietty materiaali. Esimerkiksi keltainen= silkkipaperi. Silloin voidaan esimerkiksi tehdä aurinko silkkipaperista.

Lapsien kanssa voidaan **yhdessä päättää**, mikä väri, mikä materiaali ja mitä siitä voisi tehdä.

Mitä muuta väreistä voi tehdä, lauluja, runoja...

(pl.wikipedia.org/wiki/Grafika:Kredki_Foto.jpg)

- **AVARUUS**

Planeetta: karkkipapereista

Maapallo: lapset ry pistävät sanomalehden palloksi ja avaamisen jälkeen maalataan se sinistä ja vihreää vesiväriä käyttäen.

Aurinko ja kuu: Mustan kartonki jaetaan puoliksi ja toiselle puolelle tehdään aurinko ja toiselle kuu kuivapastelliliiduilla.

Raketti: Maalataan talouspaperirulla ja kreppipaperista lieskat.

Avaruusoliot: Puolikas talouspaperirulla, Paula-vanukaspurkista kypärä ja siihen kuumaliimapyssyllä piippukrassista "antennit". Avaruusoliot piirretään lyijykynätyönä.

SADUT

Joka kerhokerta on eri satu. **Lasten kanssa yhdessä päätetään**, että miten satua käsitellään. Kuvitetaanko satu, keksitäänkö sadulle jatko-osa, näytelläänkö satu, keksitäänkö runo, laulu yms. **Lapset voivat myös itse keksiä satuja.**

- **VIDEO**

Keksitään yhdessä lasten kanssa, mistä voitaisiin tehdä video, esimerkkejä uutiset, pöytäteatteri tai sirkus. Kuvataan tämä ja katsotaan myöhemmin yhdessä ja näytetään vaikka vanhemmillekin.

JUHANNUSJUHLAT TANSSEINEEN JA JUHANNUSSALKOINEEN

Pidetään Juhannusjuhlat. Aluksi jutellaan lasten kanssa suomalaisen juhannuksen perinteistä. Ja lapset saavat kertoa oman perheen perinteistä. Tämän jälkeen haetaan lapset saavat hakea luonnosta haluamiaan kasveja, jonka jälkeen liimataan kasvit salkoon. Aikuinen on piirtänyt valmiiksi salon ääriviivat, jolloin lasten on helpompi hahmottaa, minne kasvit pitäisi asettaa.

Kun salko on pystytetty, on vuorossa juhannustanssit ja mahdollisesti myös pieni herkuttelu.

(Juhannussalko)

SADUTUS-teoriaa

Sadutus on narratiivinen menetelmä, joka kehittyi varsinaiseksi menetelmäksi Satukeikka-projektin tuloksena vuonna 1995 (Karlsson 2001). Sadutus on menetelmänä sellainen, joka sopii kaiken ikäisille, kulttuurista riippumatta, mutta se on kehitetty pääasiassa lasten äänen kuulemiseen ja eniten sitä siihen tarkoitukseen käytetäänkin. Sadutus on helppo toteuttaa monenlaisessa toiminnassa, monenlaisten toimijoiden ja ympäristön keskuudessa (Karlsson & Riihelä 2012, 169.)

Sadutus on hyvä apu lasten osallisuudelle toiminnan suunnittelussa ja toteuttamisessa. Se on osallistavaan vastavuoroiseen toimintakulttuuriin johdatteleva menetelmä, jonka tuotoksena kuunnellaan lapsia ja samalla lapsi saa itsenäisen päätäntävällän siihen, millainen juuri hänen tarinansa on. Sadutus on vastavuoroista kuuntelemista, kerrontaa, toisen ajatukset vakavasti ottamista ja ennen kaikkea yhdessä tekemistä. Sadutus-menetelmän avulla aikuisen on helppo sukeltaa lasten maailmaan ja antaa tilaa lasten omille ajatuksille ja aloitteille. (Karlsson 2000, 10–11, 41.)

Sadutus-menetelmässä sadutettavalle sanotaan: ”*Kerro satu, sellainen kuin itse haluat. Kirjaan sen juuri niin kuin sen minulle kerrot. Lopuksi luen tarinasi, ja voit muuttaa tai korjata sitä, mikäli haluat.*” (Karlsson 2000, 44.)

Lapsi saa itse päättää, mistä haluaa satuilla. Muiden ehdottamia aiheita tai kuvasarjoja ei välttämättä tarvita. Aikuinen kirjoittaa sana sanalta muistiin kertomuksen avoimesti lapsen nähden. Aikuinen ei muuta tai korjaa lapsen sanomisia. Tärkeää on, että aikuinen on kiinnostunut kuulemaan, mitä lapsella on sanottavana. Kirjaamisen yhteydessä joutuu joskus pyytämään lapselta: ”Odota vähän, en ole vielä ehtinyt kirjoittamaan.” Se ei yleensä häiritse itse kertojaa. Tauon aikana voi lapsi rauhassa miettiä, miten kertomus jatkuu. Usein lapset seuraavat tarkasti, miten oma puhe muuttuu kirjoitetuiksi kieleksi. Lopuksi aikuinen lukee lapselle sadun. Aikuinen korjaa tekstin, jos lapsi haluaa muuttaa jotakin. (Karlsson 2001.)

Sadut on mukava kerätä vaikka lapsen omaan satukirjaan. Satuihin kannattaa merkata päivämäärät, jolloin aikuinen pystyy seuraamaan lapsen ajatuksen ja puheen kehittymistä. (Nurmilaakso 2011, 40.) Lapsi voi myös kuvittaa oman sa-

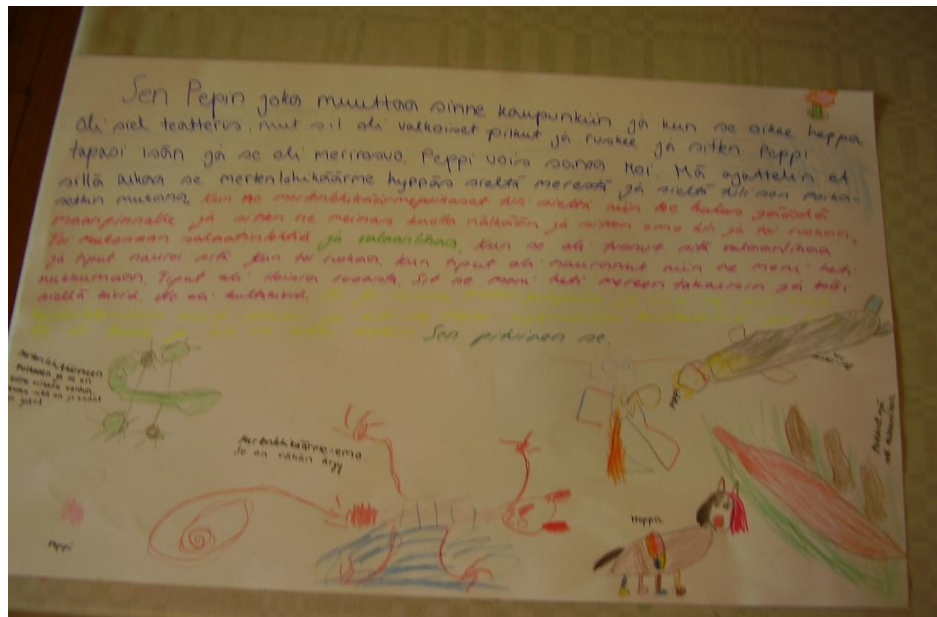
dun tai tehdä siitä näytelmän. Kertomuksia ja kuvia voi ripustaa seinälle tai kehystää muiden taulujen joukkoon. (Karlsson 2001.) Satujen välityksellä voi käydä satukirjeenvaihtoa kavereiden ja isovanhempien kanssa tai vaikka toisen kerhoryhmän lasten kanssa. Kun postista tupsahtaa satu, innostaa se usein lapsia vastaamaan omilla kertomuksillaan. (Karlsson 2000, 74.)

Sadutusta voi kokeilla myös ryhmässä. Kahdestaan oleminen synnyttää tietynlaisen intiimin läheisyyden tunteen, kun taas ryhmässä kerrottu satu luo yhteisöllisyyttä ja yhdessä pohtimista. Jotta yhteinen tarina syntyy, on löydettävä yhteinen sävel ja usein ryhmäsadussa näkyy ryhmän kiinteyden aste. Samalla kertomus synnyttää yhteenkuuluvuutta, jossa kuitenkin jokaiselle löytyy myös se ihan oma paikka. Säännöllinen sadutus tuo uusia ulottuvuuksia toiminnan suunnitteluun ja kertoo paljon kyseisen lapsen maailmasta (Karlsson 2000, 64, 69–70.)

Sadutus-tuokio

- Alustus: Keskustellaan yhdessä lasten kanssa saduista ja tarinoista ja siitä voiko lapsi heidän mielestään itse osata tehdä satuja.
- Vaihtoehtoja on yksilösadutus, ryhmäsadutus. Lapset voivat myös saduttaa toinen toisiaan ja sadutusta voi kokeilla niinkin että laittaa rauhalliseen huoneeseen ison pahvin, johon lapset saavat yksi kerrallaan käydä jatkamassa satua haluamallaan tavalla.
- Ryhmäsadutuksen alustukseen voi ottaa vaikka lasten kuvakirjasta yhden aukeaman, tai vaikka lehdestä luontokuvan tai jonkun lauseen kuten ”Me metsäseikkailulla”. Ryhmäsadutuksessa lapset istuivat piirissä ja jokainen sai jatkaa satua vuorollaan ainakin yhden kerran ja joku enemmänkin. Jos ei tullut mitään mieleen saa antaa vuoron toiselle, ettei tarvitse kokea paniikkia. Jos joku lapsista keksii paljon, hän saa myös kertoa. Ja hänelle voi kertoa, että voimme tehdä hänen kanssaan myös yksilösadutusta, jos satua tulee. Toisille satujen ja tarinoiden keksiminen on helppoa ja toisille taas vaikeaa. Kun saduttaa useasti, lapset tottuvat siihen ja se käy heiltä entistä helpommin.
- Sadutuksesta voi tehdä myös paljon erilaista jatkotyöskentelyä kuten kuvittaa satu, keksiä siitä runo, laulu, tanssiesitys tai vaikka näytelmä. Annamme lapsille mahdollisuuden valita jatkotyöskentelyvaihtoehdon, vaikka alle kouluikäisille luonnollinen vaihtoehto on kuvittaminen.

(Ryhmäsadutuksen kuvitus)

TANSSI MUSIIKIN ILMAISUNA- teoriaa

Musiikkiin tavallisesti panostetaan taidekasvatuksen kentällä, mutta tanssi jää usein vähemmälle huomiolle. Pitäisi kuitenkin muistaa, että liike ja fyysinen ilmaisu on lapselle luontaista ja sen lapsi yleensä hallitsee parhaiten. Tanssin suuri este on asenteiden muuri. Yhteiskunnassamme vallitsee ennakoasenteet varsinkin poikien tanssin osalta. Jos tanssista tulee mieleen vain vaaleanpunainen tyllihame ja balettitanssiminen, on ymmärrettävää, että tanssi saa tällöin osakseen negatiivisen maineen. Tanssi on kuitenkin paljon muuta, se on liikettä, hyvää energiaa, fyysistä kontaktia, tunteiden vuorovaikutusta, leikkiä ja ilmaise- misen iloa. Tanssilla on lapselle paljon hyötyä. Se tukee lapsen persoonallisuutta ja henkistä kasvua sekä kehittää luovuutta, fyysistä ilmaisua ja motoriikkaa. Tanssiopetus kehittää myös lapsen sosiaalisia taitoja ja ihmistuntemusta. (Tummavuori 1994, 101.)

Lapsen musiikillinen oppiminen tapahtuu leikin ja keksimisen kautta. Musiikin kuuntelu, lapsen spontaanit omat laulut tai sävellykset, luova tanssi, musiikki- maalaus tai dramasointi virittävät lapsen vapaaseen kuvitteluleikkiin. Jokainen

lapsi voi ja tavallisesti myös haluaa osallistua omalla tavallaan musisointiin, kunhan aikuinen vain välittää lapselle rakkauden musiikkia kohtaan. (Ruokonen 2006, 13.)

TANSSI-ILMAISU-TUOKIO

- Valitaan yhdessä lasten kanssa musiikki.
- Annetaan mahdollisuus tanssia yksin, pareittain ja ryhmissä.
- Annetaan lasten luovuudelle ja osallisuudelle mahdollisuus
- Lapset voivat halutessaan toimia vuorollaan tanssin ohjaajana.
- Tässä muutamia ideoita, miten:
  - Saa käyttää koko tilaa ja liikkua miten haluaa, mutta törmätä ei saa.
  - Ollaan vastakkain parin kanssa. Toinen on aina liikkeessä ja toinen seisoo paikallaan, nämä aina vuorottelevat.
  - Tanssitaan silmät kiinni tai niin, että toisella silmät auki ja toisella kiinni.
  - Tanssitaan eri tasoissa; matalalla (ollaan kaloja, käärmeitä), varpaillaan (kurkotellaan tähtiä ja kuuta, kiivetään puuhun, aidan yli, ollaan lintuja, perhosia)
  - Vaihdetaan pareja, aina kun kuuluu joku merkkiääni
  - Tanssitaan piirissä, selätysten, istuen,
  - Tanssitaan niin, että vain kädet liikkuvat, vain jalat liikkuvat
  - Tanssitaan pallon, huivin, sanomalehden kanssa
  - Otetaan soittimet mukaan
  - **Otetaan lapsilta ideoita vastaan, muista lasten osallisuus!!!**

(Tanssi-ilmaisu)

TAIDENÄYTTELY

- Järjestetään yhdessä koko kerhoryhmä taidenäyttely.
- Lapset saavat päättää, miten omat työt asetellaan, minne ja miten. Jokainen lapsi saa päättää itse mitkä omat työnsä haluaa taidenäyttelyyn esille laittaa.
- Yhdessä lasten kanssa valitaan taidenäyttelyyn taustamusiikki.
- Taidenäyttelyyn lapset voivat tehdä itse kutsut ja kertoa, ketä kerhon ulkopuolisia haluaisivat kutsua mukaan näyttelyyn.
- Taidenäyttelyssä voisi olla myös esitys, kuten edellä mainittu tanssi-ilmaisu.
- Jos innokkaita löytyy, voivat lapset pienissä porukoissa harjoitella vaikka esityksiä, joita haluavat esittää taidenäyttelyssä.
- Lapsilta voisi myös kysyä, haluaako joku heistä juontaa taidenäyttelyn tai pukeutua siihen jotenkin erilaisesti.
- Tarkoituksena on tehdä taidenäyttelystä lasten näköinen

(Taidenäyttely)

HUOMIOITA LASTEN TOIMINNASTA:

LASTEN IDEOITA:

LÄHTEET:

Flowers, N. Compasito. 2009. Lasten oikeuskasvatuksen käsikirja. Helsinki: Lasten keskus OY.

Hakkola, K.; Laitinen, S. & Ovaska-Airasmaa, M. 1991. Lasten taidekasvatus. Helsinki: Kirjayhtymä.

Karlsson, L. & Riihelä M. 2012. Sadutusmenetelmä- kohtaamista ja aineiston tuottamista. Teoksessa: Karlsson, L. & Karimäki, R. (toim.) Sukelluksia lapsinäkökulmaiseen tutkimukseen ja toimintaan. Jyväskylä: Suomen kasvatustieteellinen seura, 169–196.

Karlsson, L. 2001. Sadutus pähkinänkuoressa. Lapset kertovat ja toimivat ry. Viitattu 10.09.2012.
<http://www.edu.helsinki.fi/lapsetkertovat/Sadutus/sadutusohje.htm>

Karlsson, L. 2000. Sadutus. Avain osallistavaan toimintakulttuuriin. Jyväskylä: PS-kustannus.

Karppinen, S. 2009. Kädentaidot ja käsityökasvatus. Teoksessa: Ruokonen, I.; Rusanen, S. & Välimäki A-L. (toim.) Taidekasvatus varhaiskasvatuksessa. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, 56–65.

Nurmilaakso, M. 2011. Pienen lapsen kielellinen tietoisuus osana kielen kehitystä. Teoksessa: Nurmilaakso, M & Välimäki, A-L. (Toim.) Lapsi ja kieli. Kielellinen kehittyminen varhaiskasvatuksessa. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. (31–41).

Ruokonen, I. 2006. Taide lapsen elämänilmauksena. Teoksessa: Sassi, P & Tarkkonen, T. (toim.) Lapsi ja taide. Puheenvuoroja taidekasvatuksessa. Helsinki: Cultura OY.

Sassi, P & Tarkkonen, T. 2006. Lapsi ja taide. Puheenvuoroja taidekasvatuksesta. Helsinki: Cultura OY.

Surakka, T. 1994. Lapsi keksii maailman uudelleen – Taide varhaiskasvatuksessa. Helsinki: Suomen kuntaliitto.

Tummavuori, V. 1994. Unelmasta tanssin perusopetuksiksi. Teoksessa: Surakka, T. (toim.) Lapsi keksii maailman uudelleen- taide varhaiskasvatuksessa. Helsinki: Suomen kuntaliitto.